

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JOSEF MERHAUT:
RECEPCE JEHO PROZAICKÉHO DÍLA A NATURALISMUS

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, DSc.

Autor práce: Barbora Klempířová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2023

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice, 5. 5. 2023

.....
Barbora Klempířová

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, DSc., za jeho cenné rady, trpělivost a odborné vedení, stejně tak za veškerý čas, který mé práci věnoval a rychlost, se kterou odpovídal na mou poštu.

Anotace

Cílem práce je zmapovat primární i sekundární recepci díla Josefa Merhauta. V prvním kroku se autorka soustředí na všechny dobové kritiky jednotlivých Merhautových prozaických prací. Bibliografickým východiskem jí bude příslušné heslo Lexikonu české literatury. Dále prozkoumá speciální sekundární literaturu o Merhautovi a v posled i základní úhrnné práce věnované literatuře druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Výsledkem budou zjištění o hlediscích a kritériích hodnocení Merhautovy beletrie, o jejich proměnách v čase a také o změnách v celkovém obrazu autora a jeho díla. Speciální pozornost bude věnována otázce poměru Merhautovy tvorby k naturalismu. Pokud to zpracování dovolí, mohla by se autorka dále analyticky a interpretačně věnovat tomu z Merhautových děl, které je vnímáno jako nejvíce naturalistické.

Annotation

The aim of the thesis is to map the primary and secondary reception of Josef Merhaut's work. In the first step, the author focuses on all contemporary criticism of Merhaut's individual prose works. She will use the relevant entry in the Lexicon of Czech Literature as a bibliographical starting point. Next, she will examine the special secondary literature on Merhaut and, lastly, the basic summary works devoted to the literature of the second half of the 19th and early 20th centuries. As a result, findings will be made about the aspects and criteria for evaluating Merhaut's fiction, their changes over time, and also about changes in the overall image of the author and his work. Special attention will be paid to the question of the relation of Merhaut's work to naturalism. If processing permits, the author might further analytically and interpretively address that of Merhaut's works which is perceived as the most naturalistic.

Obsah

Úvod.....	7
1 Život a dílo Josefa Merhauta	11
2 Černá pole	17
2.1.1 Tematizace jedince v pracovním prostředí.....	17
2.1.2 Krvavý chléb.....	17
2.1.3 Jitro	19
2.1.4 Kůň.....	20
2.2 Motiv mezilidských vztahů.....	22
2.2.1 Had.....	23
2.2.2 Předseda kuratoria	41
2.2.3 Píseň práce.....	45
2.3 Tragédie malého člověka	53
Závěr.....	58
Zdroje	61

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem Josefa Merhauta a naturalismu. Naturalismus je v práci náležitě popsán z několika pohledů a odborných publikací. Práce dále rozebírá, jak bylo na Merhauta nahlíženo v kritikách literárních kritiků a v pracích literárních historiků. Poslední částí v této práci je podrobná analýza a interpretace Merhautova výběru z próz s názvem Černá pole.

Naturalismus jako literární směr označuje „umělecké směry, které povyšují exaktní zobrazení předmětu na normu bez ohledu na subjektivní podmínky zkušenosti a mediální podmínky jeho reprodukce a dále odmítají stylizaci“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Dříve byl umělec naturalistického směru označován za „empiricky orientovaného přírodovědce,“ dnes ale mohou čtenáři vnímat naturalismus spíše jako „postoje, které se vzdávají prvků teorie, zacházejí-li mimo rámec postupů přírodních věd“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Naturalismus jako pojem použil poprvé italský životopisec Giovanni Pietro Bellori, a to v oblasti dějin umění, když se snažil o „charakterizaci skupiny malířů,“ konkrétně následovníků taktéž italského malíře Caravaggia (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541).

Základy literárního naturalismu se však objevují až v tvorbě spisovatele Gustava Flauberta, známého svým skandálním dílem *Madamme Bovary* (1856-1857). A jako literární estetický program ho rozvinul rovněž spisovatel Émile Zola. „Zola požaduje neemotivní, jakoby přírodovědné pozorování a reprodukci společenské reality, která nechá umělci na výběr pouze syžet a konstelaci postav“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Umělecké dílo tak funguje na bázi experimentu, kdy je přírodovědná aparatura nahrazena vědomím umělce. Zola měl tak výsostné postavení, že představoval výchozí bod pro americký, francouzský a německý naturalismus. Ale zatímco američtí a francouzští spisovatelé se soustředili spíše na žánry prozaické, němečtí představitelé upírali pozornost na jeviště, kde recipovali současnou zahraniční literaturu (F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj, W. Whitman, E. Zola). V rámci této tvorby požadovali i vznik nové, aktuální literatury v návaznosti na sjednocení Německa roku 1871.

Diskuze o Zolově díle probíhaly také v českém prostředí, které bylo v 19. století s německým silně spjato. Jeho dílo se na českou půdu dostalo na konci 70. let 19. století a zprvu bylo odmítáno konzervativní kritikou, které se nelíbila „estetika ošklivosti“

vstupující do protikladu k „požadavku harmonie pravdy, krásy a mravnosti“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Obhajoby jeho díla se ujal Vilém Mrštík, který nejenže překládal Zolovy programové stati, ale sám se prosadil na poli českého naturalismu jako autor. Přímo díla z per českých autorů v duchu naturalismu se objevovala až v letech 80. a to výhradně v próze a „zprvu ještě v symbióze s realismem jako produkce odpozorovaných faktů, zaměření na detail“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Dalším autorem zobrazujícím „pudové a animální rysy člověka, chaosu a destrukci mravních hodnot“ byl Karel Josef Šlejhar, který se věnoval zobrazení prostředí venkova (Kuře melancholik, 1889) i města (Peklo, 1905) (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). V románech tohoto typu se právě město dostává do „protikladu s tradičním obrazem jako místo zklamání, deziluze“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). Příkladem může být Mrštíkova Santa Lucia (1894) či Antonín Vondřejc (1917-1918) Karla Matěje Čapka-Choda. Tento autor byl „nejdůslednějším představitelem českého naturalismu. Vycházel z přesné znalosti různých prostředí i reprodukce jazyka různých sociálních vrstev“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 541). V jeho pojetí je jedinec postihnut ne zrovna veselou determinací povahy a okolností, dílo provází zironizování citů a představ a „do popředí vystupují momenty odpudivé, bizarní, trapné a groteskní“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 543).

Kromě literárního směru byl naturalismus někdy užíván v obecnějších významech. Bylo tomu tak v dobách socialistického realismu, kdy „sloužil k negativnímu hodnocení děl s převahou popisnosti, líčení fyziologických stránek života“ (Nünning, Ansgar: Lexikon teorie literatury a kultury, s. 543).

Slovo naturalismus má původ v latině. Výraz *nātūrālis* znamená v doslovném překladu přírodní. Dle Vlašínova slovníku má ale pojem naturalismus dvojí význam.

Jako první definice je uvedeno, že naturalismus je „umělecký směr v druhé polovině 19. století, který se uplatnil hlavně v literatuře a v malířství“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). Zformoval se ve Francii během 60. a 80. let, odkud se rozšířil do dalších evropských států a do Ameriky. Tato expanze proběhla hlavně v 90. letech a ovlivnila tvorbu „mnoha předních světových spisovatelů“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). Hlavním charakteristickým znakem je „snaha o co nejvěrnější vystižení tzv. životní pravdy, chápané ovšem dobově v duchu tehdejšího filozofického a přírodovědného

pozitivismu“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). V literatuře se tato snaha projevila jak smyslem pro „reprodukcii odpozorovaných faktů a zkušeností“ a to i v „detailech nejdopudivějších,“ tak i „zájmem o vystižení zákonitostí, jimž je podřízen život, a to jak v rovině individuální, tak sociální“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). V tomto případě byl naturalismus podobný kritickému realismu, jehož cílem bylo zkoumání společnosti a zobrazení člověka v jemu vlastních životních podmínkách. To je také důvodem, proč naturalistický hrdina postrádá charakter a jeho chování je „redukováno na temperament biologického jedince“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). Autor je v kontextu ke svému dílu „nestranně pozorovatelský,“ což vede k používání popisu jako „stylistického prostředku“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243).

Vlašínova druhá definice se zaobírá spíše teoretickou rovinou. Ta tvrdí, že naturalismus jako pojem označuje „obecně též takové způsoby literárního zpracování skutečnosti, které byly charakteristické pro tvorbu naturalismu jako literárního směru..., i když se vyskytují v jiném historickém kontextu“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 243). Extrémním příkladem zobecnění tohoto původu je vnímání naturalismu jako „specifické umělecké metody“ (Vlašín, Štěpán: Slovník literární teorie, s. 244).

Většina naturalistických a realistických spisovatelů vykonávala obyčejná zaměstnání, nejčastěji v novinách, ale uplatňovali se i na úřadech a ve školách. Příkladem mohou být kromě Josefa Merhauta autoři jako Karel Matěj Čapek-Chod, Karel Václav Rais či Josef Svatopluk Machar. A právě lidé z těchto profesních prostředí se stávali adresáty jejich naturalisticky laděných děl. Autoři této orientace „navazovali na filozofický pozitivismus,“ který se opíral o „smyslově ověřitelná fakta“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366). Tvořili s přesvědčením, „že jedinec a jeho úděl je určován (determinován) svou povahou a okolnostmi, jež ho obklopují“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366). Naturalismus „tuto určenost bral až osudově, jako nevyhnutelnost“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366). Všechny aspekty, které má člověk společné se zvířetem – „temperament, instinkty, pudy“ – přeceňoval, což vedlo k oné známé hyperbolizaci „všeho mechanického a pudového v člověku, i v jeho okolí“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366). Na ni už na konci 19. století navazoval expresionismus. A i když je realismus a

naturalismus občas stavěn na stejnou úroveň, naturalismus se liší „ironickým přízvukem a nadsazováním“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366).

Josef Merhaut je českou literární historií vnímán hlavně jako naturalistický autor. Do svých próz i básnických děl však promítal nejen drsné a nepříjemné motivy, ale hlavně reflexi společnosti na konci 19. století. Národnostní, sociální a kulturní poměry tvořily podstatnou část jeho tvorby. Těchto několik aspektů zasadil do brněnského prostředí, které pro něj bylo důležitou součástí života. Kromě naturalismu se však do jeho tvorby promítly i prvky impresionismu. Tento umělecký směr se v Merhautových dílech projevoval četnými a detailními popisy.

Nesmí být ale zapomenuto, že Merhaut měl silné sociální citění. A možná to, že sám pocházel z chudých poměrů, napomohlo k tomu, aby se ve svých dílech věnoval osudům chudých dělníků, početných rodin a mladých lidí, kteří se vydali z rodných vesnic do Brna, aby vyhledali službu.

Vedle toho se snažil do prózy zapojit i národnostní tematiku, která se projevovala jako tendence protigermanizační a protiměšťácká. Ty čtenáři mohou vidět prostřednictvím postav, které jsou jasně popsány jako negativní – muž podvádějící ženu s mladými dívkami, matka prodávající dceru svému nadřízenému, otec neschopný postarat se o rodinu a podobně. Zaujetí proti lidem německého původu je naznačeno jejich neochotou mluvit česky a pohlížení shora na ty, co naopak nejsou schopni mluvit jejich řečí.

Merhaut byl často a tvrdě podrobován kritice. Ta je v této práci zastoupena především Františkem X. Šaldou. Zhodnotil mu, nepříliš kladně, prozaická díla *Had a jiné povídky*, *Andělská sonáta* a *Vranov* a několik básnických děl. Kritizoval například nejen jeho neschopnost posouvat zápletku tak, aby příběh neutrpěl na kvalitě, či jeho plytké myšlenkové konstrukty, ale také samotný jeho styl.

1 Život a dílo Josefa Merhauta

Josef Merhaut (1863–1907) se narodil ve Švabíně u Zbirohu do chudých poměrů. I přesto začal chodit na gymnázium, které však nedokončil, a poté se zapsal jako mimořádný posluchač na právnickou fakultu. Ani tady ale nebyl úspěšný. Proto se roku 1885 přestěhoval do Brna a stal se redaktorem Moravské orlice. Roku 1891 se stal šéfredaktorem a tuto práci vykonával až do své smrti.

V Brně začal s organizací kulturního a společenského života. Podílel se tak na zrodu časopisu Niva a Klubu přátel umění, kde zastával funkci prvního předsedy literárního odboru. Aby načerpal inspiraci, procestoval celou Moravu a roku 1904, tedy až na sklonku svého života, také navštívil Itálii a Chorvatsko.

Zemřel zhruba měsíc před svými čtyřiačtyřicátými narozeninami na cukrovku. Jeho stavu nepomohly ani sociálně-národnostní podmínky tehdejší doby a těžká rodinná situace. Pohřben byl v Brně, kde prožil většinu života.

Od 80. let 19. století Merhaut časopisecky publikoval básně a drobné prózy. Jako prozaik se propracoval od povídek k románům a zobrazoval hlavně „národnostní, sociální, kulturní a mravní rozpory a kontrasty brněnského života a jeho celkovou atmosféru na sklonku 19. století“ (Merhaut, Luboš: Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I, s. 235). Merhautova metoda byla „silně ovlivněna naturalistickou estetikou“ (Merhaut, Luboš: Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I, s. 235). A poznamenána impresionistickými postupy v líčení přírody. Vycházel ze sledování „smyslových vjemů a citových hnutí postav“ (Merhaut, Luboš: Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I, s. 235). Do jeho tvorby se promítly protiměšťácké a protigermanizační tendence a stylizačně mísil detailní vhledy a zdlouhavé popisy. Merhautovo vypravěčství bylo dominantním v povídkové tvorbě.

„Skeptické pojetí sociálních a národnostních problémů spolu s typem prostého člověka“ přinesly nejprve Povídky (1890), poté Had a jiné povídky (1892), a nakonec vrcholně Černá pole (1897), kde čtenářům ukázal „možné cesty k překonání pocitu bezmoci a k mravní obrodě jedince“ (Merhaut, Luboš: Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I, s. 236). V jeho pozdních románech Andělská sonáta (1900) a Vranov (1906) „realizoval svou snahu překonat pesimismus,“ ať už to bylo umělecky přesvědčivé či ne (Merhaut, Luboš: Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I, s. 236). Jeho básnická tvorba

se obdobně věnovala tématice národností, sociální a milostné a byla silně ovlivněna poetikou Jaroslava Vrchlického.

Merhautovo dílo bylo podrobena mnohé kritice. Asi nejznámější osobností, která se jeho dílu věnovala blíže, byl František Xaver Šalda. Jeho nejrozsáhlejším dílem by se daly bezpochyby nazvat Kritické projevy. Ty vytvořil mezi lety 1892 až 1928 a tvořilo je třináct dílů. Josef Merhaut se vyskytuje pouze v díle druhém a sedmém, ale přesto Šalda vyjádřil svůj názor velmi rozsáhle.

V díle Kritické projevy II. se Šalda zaměřil na jedno z Merhautových prvních děl Had a jiné povídky. Ihned na začátku, ale čtenář pozná, že dílo nebylo Šaldovi úplně po chuti. Tvrdí o něm, že je to „sentimentálně idylizující a povrchní a falešně moralistní tendenčnost“ (Šalda, František: Kritické projevy II., s. 104). Autorovi je také vyčítáno, že hlavní postavu svého díla nejprve vhodí do vod naprosto bezútěšných a temných, napíše mu co nejtragičtější osud, ale záhy objeví řešení. Problém je však v tom, že to řešení je absolutně nelogicky podáno a hrdinu z jeho útrap vytáhne naprostá banalita, která by v reálném světě neuspěla. „Silný a výrazný rozběh je tu zdusen a umačkán romaneskní a moralisující idyličností, která není dána a vržena v rozvojové účinnosti, nýbrž zcela všeobecně a hotově jako vítězný fakt, hotový bod, náhlé přelomení a přetrnutí“ (Šalda, František: Kritické projevy II., s. 105). Nikde není popsán proces toho uzdravení, přerodu mysli postavy, nějaká myšlenka, která by ho vyvedla z temnoty – vše je pouze povrchové a jednoduché. „Pan Merhaut dovede vykrojit situaci, vyříznout její siluetu psychologickou, stříhnout její umělecký profil, ale nedovede ji rozvést v pohybu rozvoje“ (Šalda, František: Kritické projevy II., s. 105). Šalda tedy hlavně kritizuje to, že Merhaut podává situaci, a ne proces neboli vládne statikou, ne dynamikou.

Kritické projevy VII. se Šalda rozhodl věnovat především Merhautově básnické tvorbě, ale zabrousil i k próze. Umělec sám si myslel, že tím překonal své romány Andělská sonáta a Vranov. Podle Šaldy se ale k umění blížil nejvíce ve svých starších dílech. „Namísto myšlenkových koncepcí podal zde Merhaut jen prázdná a povrchní schémata“ (Šalda, František: Kritické projevy VII., s. 97). Výsledkem jeho snažení byly jen plytké metafory a analogie. Jeho poslední dva romány tak dle kritika byly plné neplodných myšlenkových konstrukcí. Nebyl schopen proniknout do hlubin své inspirace, a proto jen kroužil kolem nápadů, které se mu ovšem nedařilo správně uchopit. Šalda dokonce prohlásil, že Merhautovi chyběl básnický vzor. Přitom v Lexikonu české literatury (Merhaut, Luboš:

Josef Merhaut. Lexikon české literatury 3/I) je uváděno, že jeho básnická tvorba byla ovlivněna Vrchlickým. Šaldova kritika se ale nevyhne ani charakteristickým znakům autorovy tvorby. Pro Merhauta to byly smyslové vjemy, což by samo o sobě nebylo zvláštní, kdyby tvořil v raném věku, ovšem jemu už bylo kolem padesáti let (Šalda, František: Kritické projevy VII., s. 98). Aby ale F. X. Šalda nevypadal jako skalní Merhautův odpůrce, tak sám přiznal, že mu není příjemné psát tato kritická slova, jelikož sám kdysi napsal do Literárních listů kritiku Černých polí, která vyzněla velmi kladně. Navíc sám Merhaut začal být zhruba v polovině své tvorby, a hlavně po smrti velmi přeceňován, což Šaldova kritika dává za vinu české setrvačnosti.

Jak už bylo několikrát zmíněno, mezi nejslavnější Merhautova díla patřil soubor Černá pole, který sice vyšel na sklonku století devatenáctého, ale roku 1964 byl vydán znovu, tentokrát ale s doslovem Dušana Jeřábka. Na rozdíl od F. X. Šaldy se snaží jeho práci vnímat v kontextu moravské literatury a ukázat ji v takovém světle, které by bylo pro Merhauta lichotivé. Kupříkladu napsal, že Merhautova tvorba udávala ráz literárnímu a kulturnímu životu na Moravě. Tato doba byla dle něj hraničena léty 1895 až 1905. I přes skutečnost, že se nenarodil v Brně, ba ani na Moravě, byla jeho interpretace této oblasti přesná a příjemná. Právě v Brně pracoval jako žurnalista pro české Národní divadlo, jelikož by přesvědčen o jeho důležitosti v rámci intelektuálního rozvoje. To později určovalo jeho další práci zaměřenou na divadelní kritiku. Jak Jeřábek už jednou zmínil, Merhaut nebyl rodilý Moravan, i přes to se dokázal výborně aklimatizovat. Nové prostředí v něm probouzelo nové myšlenky. Nebyl to ale jediný faktor; jeho literární tvorba byla velmi ovlivněna i tamější sociální situací – z jeho žurnalistických fejetonů se začala rodit beletrie.

Jedním z českých literárních historiků a kritiků zabývajícím se ve své tvorbě Merhautem byl Arne Novák. Zaměřil se například na to, že autor byl i kritikem divadelním a jeho práce v onom oboru byla „buditelská, realisticky orientovaná“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 736). Během jeho kariéry v Moravské orlici si čtenáři oblíbili jeho články pod čarou týkající se kultury. Nebyl ale jediným, kdo stál za rozkvětem realistické prózy na Moravě, spolu s ním se na tom podílel Vilém Mrštík a po jejich odchodu E. Sokol a S. Kovanda. I přes silné naturalistické prvky v Merhautově tvorbě se v něm skrýval „romantický mystik, vzývající posléze duši rasy, země a zděděné víry jako osvobozujícího božstva“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1004). Jak už bylo řečeno, mnoho společného měl Merhaut s V. Mrštíkem – shodovali se nejen v

„uměleckých a kulturních názorech“, ale i v „romanopisecké metodě“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1012). Novák ale nezkoumal jen Merhautův kulturní vliv. Zaměřil se, jako většina kritiků, na jeho tvorbu. Zastává většinový názor, že jeho první tři novely nezůstaly nepoznamenány moravským vlivem, jelikož Merhaut „těží z pronikavého pozorování brněnského života“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1012). Tvrdí, že podává „důkladný naturalistický obraz zastřený chmurami fatalismu a prodšený důsledným determinismem“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1013). Až v jeho pozdějších románech se snaží „překonati naturalismus ideově i umělecky“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1013). „Myšlenkově přijal a promyslel národně politické zásady v moravské inteligenci převládající“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1013). Opět i zde najdeme spojitost Merhauta s V. Mrštíkem, ke kterému se měl umělecky přiblížit a snažit se „materialisovati duševní stavy“, což jeho tvorbě nepomohlo a stala se „zhusta nestravitelnou“ (Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české, s. 1013).

Prvním příkladem přerodu Merhautových fejetonů na beletrii byly Povídky, což byla jeho první kniha próz. Sepsal do ní své poznatky a zážitky z pobytu v Brně. Už tady byl vidět jeho zájem o situaci mezi lidmi díky ostrým záběrům na sociální rozpory. Jeřábka však, jak se dá soudit, nejvíce zaujala „pronikavost autorova pohledu na brněnské prostředí a jeho život v osmdesátých letech“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s. 306). Doslov Černých polí nebylo jen shrnutí autorovy tvorby. Nedlouhé pasáže o samotných dílech protkává Jeřábek svými postřehy o postoji samotného Merhauta, který je vidět ve změnách stylu psaní. Jedním z témat Merhautova psaní byl koncept měšťáctví. Je zajímavé, že i přes práci pro staročeskou Moravskou orlici se s ním nikdy neztotožnil. (Moravské zemské muzeum (14.12.2010) [online] [28.08.2022] dostupné z: http://puvodni.mzm.cz/mzm/osobnosti/josef_merhaut.htm). Tento postoj mu pomohl odkrýt problematiku, která se jevila jako „zápas českého živlu s živlem německým“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s. 306). Sice sám nebyl socialistou a tomuto přerodu se bránil, ale posléze zjistil, že tuto rivalitu nelze brát jen z hlediska jazykového a kulturního, ale musí se vzít v potaz sociální problematika. Jeřábek tvrdí, že i když Merhaut k tomuto závěru nedošel jako první, inspirace staršími prameny je podle něj stěží prokazatelná. Jako beletrista se první pokusil o konkretizaci tohoto sociálního problému. Napsal tak tři prózy nesoucí názvy Krvavý chléb, Jitro a Kůň. Jeřábek v tom vidí poznání, že jde o spor mezi „brněnským proletariátem a kapitálově silnou buržoazií“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s.

306). Žánrově se jedná o obrázky všedního dne, ale postavy jsou ztělesněním autorova hodnocení skutečnosti. Merhaut zde projevuje „citové rozjitření“ nad osudy obyčejných lidí. Dva roky po Povídkách vychází dílo Had a jiné povídky, ve kterém se objevují povídky Had a Předseda kuratoria. V díle celkově je podána brněnská tematika Merhautovým pohledem a zkušenostmi při studiu tamního životního prostředí. Na rozdíl od prvních děl je tady vidět autorova umělecká vyzrálost. V povídce první ukazuje širokým záběrem brněnskou společnost a „demoralizaci měšťáckého světa“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s. 307). To čtenářům vyobrazuje na příběhu mladé dívky, která utíká z venkova do města, kde naivně čekala něco velkého; místo toho poznává prázdnotu a zklamání v lásce, což vyústí v sebevraždu. Druhá povídka ukazuje jeho skepsi vůči změně společnosti.

Kromě událostí, kterých byl svědkem po přestěhování se na Moravu, Merhauta velmi ovlivnil francouzský naturalismus. Sledoval ale také vývoj realismu v evropských literaturách a je nutno dodat, že od konce osmdesátých let mu byla velmi blízká ta ruská. V naší oblasti se „jako kritik stává průkopníkem ruského realismu“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s. 310) a řadí se tak po bok Viléma Mrštíka. To se odrazilo v jeho další tvorbě, naopak romány Andělská sonáta a Vranov jsou už spíše uměleckým ústupem. Jeřábek se tak nezdráhá napsat, že díky němu na Moravě vznikla „plodná kulturní půda“ (Jeřábek, Dušan: Černá pole, s. 311).

O Josefu Merhautovi nebyly psány rozsáhlé práce, ale literární historici a kritici mu nemohou upřít podíl na vývoji českého naturalismu. Proto není divu, že tu a tam najdeme v literárních spisech zmínku o něm či o jeho práci. V knize Dějiny české literatury, která vznikla jako kolektivní práce, se o Merhautovi zmiňuje Zdeněk Pešat ve své kapitole Literatura odrazem krize buržoazní společnosti a tvrdí, že práce Josefa Merhauta se řadí do „prostředí sociálních a národnostních konfliktů soudobého Brna“ (Pešat, Zdeněk: Literatura odrazem krize buržoazní společnosti. in Brabec, Janáčková, Jankovič, Krejčí, Pešat, Pohorský, Dějiny české literatury III, s. 422). Tvrdí, že díky souboru Černá pole se dostáváme k „sociálním problémům městského života,“ protože to jsou „příběhy dobou zaskočených a tísněných jedinců“ (Pešat, Zdeněk: Literatura odrazem krize buržoazní společnosti. in Brabec, Janáčková, Jankovič, Krejčí, Pešat, Pohorský, Dějiny české literatury III, s. 422). Tuto domněnku vyslovil i Jeřábek, je tedy vidět, že na tom bude něco pravdy a Merhautova Černá pole jsou opravdu obrazem tehdejší společnosti. Podobně jako Karel Šlejhar se i Merhaut dostává pryč od empirického sociálního vidění a přechází

k náboženskému idealismu. V Průvodci po dějinách české literatury je psáno, že ve svých povídkách naturalistického rázu zobrazil „prostředí brněnské periferie s jejími třídními a národnostními rozpory“ (Jeřábek, Dušan: Z ostatní tvorby naturalistů, in Hrabák, Tichá, Jeřábek, Průvodce po dějinách české literatury, s. 386). Průvodce po dějinách české literatury, s. 386). Jeho pozdnější díla Andělská sonáta a Vranov se na druhou stranu od sociální problematiky spíše odklánějí, i když si stále „podržují brněnské prostředí“ (Jeřábek, Dušan: Z ostatní tvorby naturalistů, in Hrabák, Tichá, Jeřábek, Průvodce po dějinách české literatury, s. 386).

2 Černá pole

Merhautova *Černá pole* tvoří sedm prozaických děl z brněnského prostředí 19. století. Spojujícím znakem všech povídek je práce – ať už si ji hrdinové z příběhů hledají, snaží si ji udržet či jen potřebují něco, co jim a jejich rodině pomůže přežít do dalšího dne.

Atmosféra jejich každodenních starostí je ponurá. Obsahuje neopětovanou lásku, nenaplněné touhy, zklamání, lži, smutek a samozřejmě smrt. Nikdo neuteče svému osudu a i když to vypadá, že by se vše v lepší mohlo obrátit, ono vrtkavé štěstí se zase obrátí zády a nechá hrdiny tam, kde začínali.

Jak už bylo tedy obecně zmíněno, příběhy z Merhautova výboru próz mají několik společných rysů. Při bližším průzkumu se však dají díky těmto podobnostem rozdělit do tří skupin podle toho, co konkrétní děje nabízejí a jak se v nich chovají postavy.

Je několik věcí, které celou sbírku pojí dohromady. Jako první čtenáře tzv. uhodí mezi oči to, že vše se odehrává v Brně, či jeho blízkém okolí. Za to může Merhautova spjatost s tímto místem. On sám se do Brna přestěhoval ve zhruba dvaadvaceti letech a pracoval v brněnských novinách. Inspirace tímto městem byla tak velká, že tato sbírka je pojmenována po čtvrti, ve které se autor tak rád procházel. Dalším takovým velmi zřejmým motivem je zde už několikrát zmiňovaná pracovní náplň.

Ale co možná není viděno ihned, je jak autor pojmul celé vypravěčské schéma těchto děl. Čtenář to jistě zaregistruje, avšak jistý si může být až po přečtení všech povídek, aby si uvědomil, že každé dílo je v rukou vnějšího, objektivního vypravěče. Ten čtenáři podává dějovou linku přesně tak, jak je. Syrovou, neupravenou, bez jakéhokoli citového zbarvení a soucitu s neštěstím druhých.

2.1.1 Tematizace jedince v pracovním prostředí

První skupina je tvořena třemi povídkami, které jsou umístěny na začátku knihy. *Krvavý chléb*, *Jitro* a *Kůň* navzdory svému obsahu nesou krutý a hluboký osud svých protagonistů. Jsou to malé příběhy, ale dokonale vystihují dobu, ve které se odehrávají.

2.1.2 Krvavý chléb

Knih se tedy otevírá povídkou *Krvavý chléb*, jejíž název neukazuje nic dobrého. Hlavním hrdinou zde je dělník Buchal, který pracuje v „olejně, smrduté, staré a nízké, pověstné svou nezdravotou a malým platem dělníků“ (Merhaut, Josef: *Černá pole*, s. 7). Jeho hlavní povinností je zajistit rodinu, kterou tvoří těhotná manželka a tři děti.

Největším problémem Buchalových je chudoba. Ta je znázorněna právě oním chlebem, který otec každý večer po práci kupoval a který tvořil jediné jídlo celé rodiny. „Půl snědly k večeři čtyři hladové krky, pro něž ten dělník pracoval, čtvrtka ostala jim na ráno a poslední, nejmenší čtvrtku bral si otec sám do práce“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 7). Aby jejich úděl už tak nebyl strašný, Buchalova práce byla dříve vskutku lepší, pracoval v továrně, kde byl ale s další stovkou propuštěn pro nedostatek financí – dobový ukazatel, kdy se práce opravdu snadno dala ztratit a najít obstojnou náhradu nebylo lehké, zvláště když se o to samé pokoušely další stovky lidí. Nyní tedy pracoval v olejně, které se raději každý kolemjdoucí vyhýbal, protože odtamtud vycházel „nevýslovně odporný, mastný a teplý zápach“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 8). Naštěstí se Buchalovi zadařilo a po čtvrt roce dřiny získal nabídku nové práce, kde by měl nejen lepší podmínky a zaměstnavatele, ale i mnohem větší výplatu, která mu přišla vhod, když „vzpomínal svých milých, ženy, tří školáček a toho maličkého u prsu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 8). Měl dokonce takovou radost, že si za peníze na oběd koupil kořalku. Celou dobu myslel na to, jak za pár hodin odejde z té mučírny a bude dělat normální práci za slušné peníze, a že dokud bude silný, jeho rodina bude v pořádku. Bohužel, jak to tak dopadá, alkohol začal působit. Buchal chtěl zajistit pití svým přidělem chleba, ale neměl dostatečnou koordinaci. „Už myslil, že je blízko u okna a natáhl ruku po chlebu. Najednou ve stroji něco zaruplo a kolo se na chvíli přestalo otáčet. Zuby jeho jako vzteklé zachytily šat Buchalův, a když nešťastného dělníka ostatní vytáhli z tohoto hrozného postavení, měl pravou ruku utrženou a na prsou, zrovna blízko u srdce, velkou ránu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 14). Ostatní dělníci ho vzali do nemocnice a do olejny povolali jeho rodinu kvůli vyzvednutí jeho věcí – kabátu, dýmky a zakrváceného chleba. Jeden dělník mezitím vzal ten chléb a rozkrájel ho – „Nebylo to poprvé, co děti chudých lidí jedly chléb, na němž lpěla krev jejich otce“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 14). Zde se setká čtenář s krutou ironií Buchalova uvažování, kdy věděl, že stačí, aby byl zdravý a jeho rodina bude v relativním bezpečí, ale ihned vzápětí, během poslední směny v jeho stávající práci, si přivodil zranění, která, když už ho nezabijí, nadělají z něj doživotního mrzáka. Navíc zklamal vlastní rodinu a co víc, dohnal ji do situace, která pro ně může být fatální. Jak se sama žena se čtyřmi dětmi, z nichž jeden je novorozenec, může uživit v době, která je krutá, nepřízpůsobivá a kdy sehnat práci je nelehký úkol?

2.1.3 Jitro

To je otázka, která se promítá i do druhé povídky s názvem *Jitro*. Opět je zde vidět tovární prostředí, ze kterého pochází slečna Irma. Ta je ale dcerou majitele a společně se přestěhovali nad řeznický krámkem, kde první ráno tráví bohatá dívka kocháním se nejen výhledu, ale i mužů, kteří se v okolí vyskytují. Jak už název vypovídá, ranní doba je zde něco klíčového. V tomto případě čtenářům ukáže, jak takové obyčejné ráno dokáže vypadat rozdílně pro dvě ženy, které paradoxně žijí ve stejném domě, jen každá na jiné straně barikády. „Jitro bylo studené, ale svěží a zardělé jako dítě, které se dobře prospalo a právě vykouklo z postýlky... Byl to pocit, jako kdyby kousala do studeného jablka, které bylo červené, zdravé a šťavnaté. Studilo do zoubků, až zabořily – ale ta šťáva a to zdravé maso rozlilo svěžest do všech žil“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 17).“ To je na naturalistickou povídku vsutku květnatý výjev. Není to ale ojedinělý případ, v povídce *Krvavý chléb* se Merhaut vyjadřuje podobně krásně o výhledu z okna olejny: „jasný, červený den, to modré nebe, ty volně poletující vlaštovičky a ty růže“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 13). Vypravěč se tedy nejprve soustředí na slečnu Irmu, privilegovanou dívku, která při výhledu z okna pozoruje mladého řezníka, který, když si všiml mladé a krásné ženy v okně, ihned musel předvést svou mužskou sílu. „Tato nucená zkouška mladé síly, ohebné pružnosti a svalnatosti doplňovala výrazně štafáž tohoto jitra, čerstvého, silného a krásného, jaká bývají jen v pozdním létě“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 18). Ona to pozoruje, ale nedochází jí souvislosti – vidí v tom jen představení a ne to, že on tohle musí zvládnout, aby uživil matku a sestru; nedochází jí následky toho, kdyby se strhnul a zranil. Jeho očividná, i když pro ni neviděná, námaha byla odměněna potleskem od důstojníka z okna přímo naproti ní. V tom momentě zjistila, jak spoře oděna je a zahalila se. „Důstojník zpozoroval její rozpaky, pásl se na nich a zas už se usmíval... Slečna podívala se na něho přes ulici ještě jednou a také čtverácky se usmála“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 18). Dívce nejspíše došlo, že tento muž by ji se svým postavením byl více hoděn, proto zaujala místo u piana a začala hrát. „... druhý akt počínal koketními úsměvy, okázalým kroužkováním cigaretového dýmu a cudným zapínáním posledního knoflíčku na běloucké noční jupičce“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 21). Je vidno, že tato dáma moc dobře ví, jak to ve světě chodí, a proto ji rychle omrzela sice mladý, ale jistě chudý hoch. Proč by s ním také ztrácela čas, když si mohla najít někoho, jako je onen důstojník? Druhý pohled na ono líbezně popsané nové jitro přináší Anna, služebná slečny Irmy, která ji ale vyhodila „pro nějaký rozmar“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 22). I ona viděla „široký prh karmínového

světla“, který zdobil výhled Irmíny ložnice (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 22), ale vzhledem k postavení její ložnice neviděla celou omamnou krásu. Jako by už jen to určovalo jejich postavení ve světě – bohatí mají všechno, chudí nic. A právě chudá služebná Anna je variací na nebohého dělníka Buchala, který neměl nic a musel pracovat až do vlastního skonu. Mladičká služebná také ztrácí zaměstnání a i když nemá rodinu, která by se na ni spoléhala, stále je odpovědná sama za sebe a jediné, co ji zbylo z této služby je „uzlíček chudší než byl ten, s jakým se vypravila do města“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 23). Její konec byl nejasný – tak jako u Buchala, ani u Anny čtenář neví, zda zemřela. Uchýlila se totiž do čajovny, kde se opila čaje s rumem a nejspíše přijala nabídku k bydlení od jedné z posedávajících žen. „Ale slunce vniklo i sem a vhodilo jako vzdorovitě velký čtverec svých paprsků na zadní stěnu, na začazený obraz, kde byl namalován anděl s rozpjatými křídly...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 25). Bylo to znamení její smrti? Či jen poetické ukončení tragického osudu mladé dívky?

2.1.4 Kůň

Poslední povídkou, zařazenou do první kategorie, je *Kůň*. Ten opět sleduje smutný osud dělnického člověka. Tady je ale lehká změna a to v takovém smyslu, že vypravěč nesleduje přímo osud onoho nešťastníka, ten se čtenář dozvídá jen tak mimochodem a jeho tragédie je vysvětlena až na samotném konci povídky. Příběh začíná obrazem města s uličkami, které slouží jako obraz chudoby, nespokojenosti a neštěstí, které však pocituje jenom část obyvatelstva. Velká popisnost, na začátku příjemná, podkreslující teplý a veselý konec léta – „i na střeších ještě leskly se v slunci veliké mokré skvrny, od nichž zdaleka oči přecházely. Ale nebe bylo už modré, tak neobyčejně modré a čisté“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 27). Vypadá to, že protagonistou příběhu je kůň jménem Alfréd, který je naprostým odrazem svého majitele. Oba jsou považováni za tu lepší část svého druhu. Jeho pán byl synem továrníka a Alfréda nenutil dělat těžkou práci, měl ho pouze jako vyjížďkového koně. Na vycházce potkají muže s podivně dlouhou rakví, který ale nevidí na cestu, proto se nevyhnou srážce. „Tak se stalo, že vrazil svojí nepoddajnou hlavou do člověka s rakví. Truhla spadla muži s hlavy na zem a divně zaduněla. Víko z ní slítlo a kotouč hoblovaček, které měl mrtvý dostat pod hlavu, zapletl se koni mezi kopyta. Pan Straschwitz zaklel. Rakev, jak dopadla k zemi, škrábla Alfréda-koně po pravé pleci“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 28). Tato nehoda vyděsila nebohého muže a jezdce naopak rozlítla – veškerou vinu dával nebohému truchlícímu, který, dle něho, měl dávat větší pozor. Poznal v něm ale Hojera, „dělníka z otcovy továrny, která už vlastně byla továrnou jeho“, „byl to člověk starý,

vysoký, hubený a sehnutý“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 31). S naprostou netaktností a nedostatkem empatie začal od muže vyzvídat, proč není v práci, jako by rakev, kterou nese nenapovídala dost. Když se vdovec svěří, že jeho žena, také dělnice, zemřela, a to na souchotiny, nedočká se očekávané soustrasti, jen ubohého vtípkování. V tu chvíli se muži loučí a aby nebyla situace už tak tak nepříjemná, sám kůň, kterého se očividně dotklo srovnání s mrtvou ženou, začne vyzývavě kráčet před vdovcem, jako by „chtěl mu dokázati, že lidská huba je nevymáchaná huba, a že srovnání „dře se jako kůň“ je velice perfidní“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 32). Dvojice tedy pokračuje dále ve vyjíždce a tím se čtenář dostává ke klíčovému okamžiku. Na cestě naráží na další překážku, tentokrát je to umírající kůň, jehož představení vzbudilo zájem u několika kolemjdoucích. „Ale kůň nevstával. Přivíral oči a těžce oddychoval. Bylo vidět všechna jeho žebra, pod nimiž vnitřnosti při prudkém oddychování se zrovna házely“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 32). Zde autor využil situace a naturalisticky popsal situaci, stejně jako při Buchalově nehodě. Kůň naposledy zacukal nohama a zůstal bezvládně ležet na zemi – byl mrtvý. Ale to nepřekvapivější bylo, když v sobě Alfréd našel, na rozdíl od svého pána, soucit s mrtvým druhem, „nádennickým koněm, zedřeným až k smrti“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 33). „Alfréd, panský kůň, maje uzdu popuštěnou, natáhl krk a shýbl svoji krásnou, vyčesanou hlavu až k mrše nebohého kamaráda z kasty chudých... Cítil smrt. Jeho oči při tom byly nevýslovně smutné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 33). Pan továrník jel však dál a k mrtvému koni seběhl se dav, „to bídné zvíře mělo senzační smrt“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 33). Z dálky to vše sledoval vdovec, který nesl rakev, příšerně dlouhou a úzkou rakev pro svoji ženu, dělnici, jež dřela se po celý svůj život a zemřela někde v zastrčené komoře, nepozorována, nevzbudivši svojí souchotinářskou smrtí pozornost ani v nejbližším sousedství“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 33). Absurdita, která ale byla nejspíše něčím normálním, když se vezme v potaz, že na souchotiny se tehdy umíralo běžně. Možná, že kdyby ta nebohá žena také zemřela na ulici, by se kolem ní seběhl dav zvědavců. Bylo by to ale důstojné? Přeci jen, zvíře a člověk je něco jiného. Ale jak je vidět, i zvíře, i když panský zhýčkané, mělo v sobě více citu vůči umírajícímu, než jeho majitel k mrtvému zaměstnanci.

Ač dějem jsou tato první trojice povídek odlišná, všechny mají jedno společného – společnost je krutá a chudí lidé v ní nemají pramalé místo. Jsou pouhými služebníky a když se jednomu něco stane, životy těch nad nimi to vůbec neovlivní, vždy mají totiž někoho dalšího v záloze. Ale pro ty chudé, pro ten pracující lid, je jakákoli malá tragédie život

mění. Od onemocnění po smrt, vše jim jen zkomplikuje život. Protože jakmile nejsou peníze, není na živobytí.

Buchal byl jediná neděje své rodiny a jakmile se zranil, odsoudil celou rodinu k záhubě. Žena by sice mohla jít pracovat, ale měla tři větší děti a jedno sotva narozené. Jejich tragédie je o to větší, když vědí, že takhle zahubí čtyři nevinné životy.

Anna se sice starala jen o sebe, její rodina byla kdesi daleko a jejich vztahy nebyly vřelé („také ji bušení řezníků proniklo do snu, který skýtal pohled na jejího zlého a nemocného otce a nebohou matku“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 22)), ale ani to neznamenal, že má na rozdávání a nemusí si vážit práce, kterou měla. Bohužel ani jí se nevyhnuły rozmáry bohatých a během zlomku vteřiny ztratila pevnou půdu pod nohama a skončila nejspíše hodně špatně.

Poslední povídka, kdy vypravěč sleduje příběh vdovce a jeho mladého pána s koněm, je lehce odlišná. Trpící člověk je zmíněn jen okrajově. Ale to neubírá na síle jeho události. Čtenáři je tady předložena lhostejnost, s jakou se setkávali lidé trpící souchotinami a také to, že jakmile je něco obyčejného, nikoho to nezajímá – a vzhledem k tomu, že v 19. století touto nemocí trpěl kde kdo, není se čemu divit, že spíše lid zaujal veřejně umírající kůň než nebohá žena.

To, co tedy tyto tři povídky spojuje, je malost pracujících lidí a bezvýznamnost jejich životů, ať už je postihne sebehorší a tragičtější událost.

2.2 Motiv mezilidských vztahů

Vzhledem k rozdělení povídek podle podobnosti děje a osudu postav, by se další skupina mohla skládat opět ze tří povídek z Merhautova výboru. Těmi jsou *Had*, *Předseda kuratoria*, *Píseň práce*. Prozaická díla co do rozsahu větší, než tomu bylo u předešlých děl. Zabývají se také tématy o něco složitějšími a pro lidskou duši těžšími. Zdejší příběhy zasahují do témat vztahových, sexuálních, ale i národně sociálních. Protagonisty jsou ve dvou případech mladí muži, kteří objevují svět, své názory a právě i ženy. V *Hadovi*, jako jediném, sleduje vypravěč dějovou linku mladé dívky snažící se přežít ve velkém městě, odolat svodům ženatého muže a udržet si nějakou práci.

Předseda kuratoria má, pokud by se na to čtenář podíval z tohoto hlediska, jakýmsi způsobem nejjednodušší příběhovou linku. Protagonista je sice studentem, ale bydlí jinde než u rodičů, tudíž se má sám nad sebou zodpovědnost. Jeho jedinou starostí jsou však

pouze dívky a to, jak se jim dostat pod sukni. A právě tento chtíč započne jeho životní zkázu.

Posun od ryze pracovního prostředí k rovině vztahové je zřejmý ihned od začátku. Do popředí se dostávají studenti, kteří mají celý život před sebou. To znamená také mnohem více prostoru k děláni chyb, ale i větší dopady na jejich osudy. V *Písni práce* se Merhaut zaměřil na mladíka, který nešťastnou náhodou skončil v rukou zákona a jak už to bývá, pronásleduje ho to na každém kroku a celý život má zničený tímto stínem viny.

2.2.1 Had

Povídka *Had*, která otevírá druhou pomyslnou část Merhautova výboru, je zároveň nejdelší a jako jediná má za protagonistu ženu, spíše mladou dívku. Tou je Karolína Kopřivova, která se rozhodla odjet z rodné vesnice a dát se do služby v Brně. Dívka pocházela ze čtyř dětí a jejím otcem byl sice jen vesnický rolník, ale na tehdejší poměry byl zaopatřen velmi slušně a ona sama nikdy neměla problém zapojit se do práce a nosit kroj. Když ale dosáhla věku šestnácti let, seznámila se se studentem, který ji okouznil recitováním z knih, a nakonec ji i zlákal pro ochotnické divadlo, ve kterém sám působil. Její krása jí vysloužila vždy vřelý potlesk a dostatek tanečníků na následujících zábavách – v ten moment zpyšněla a vesnice jí začala připadat jako nedostatečná a toužila po něčem větším. „Začala snít o nemožné budoucnosti, o štěstí, které udělá, o růžích, které pro ni kvetou někde v městských ulicích“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 51). Věřila tomu, že všichni ti městští pánové o ni opravdu stojí „Věřila, bláhové dítě, všem pochlebujícím a ohnivým slovům městských hostí neprohlédajíc, že za růžovými závoji těch krásných řečí, poklon a oslav tají u všech škaredá obluda měšťácké vášně, číhající na neposkrvněné, vábné a pikantní panenství šestnáctileté vesničanky“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 51). Karolínin student sliboval, že až za čtyři roky vystuduje na doktora, vezmou se – Karolína proto začala nosit šaty městské, kvůli kterým ale „pozbyla polovice svého půvabu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 51). Samozřejmě slovo nedodržel, vzal si pravou slečnu z města a Karolína se tak stala typickou „dámou moderního venkova“. Taková nálepka nebyla ničím novým. Děvčat, které se takhle zbláznily, bylo opravdu hodně a nebyla to jen chudá děvčata chtějící něco víc, byly to i dívky z dobrých poměrů a s bohatým věnem. „Nemají chuť k práci, mnoho čtou romány, knihy a bazary, pijí ustavičně kávu, mají špatné spaní a mají takové nemocné nápady a sebevražedné nápady“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 50). Stále však, i přes zlomené srdce, chtěla do města – „byla to utkvělá, hříšná,

tvrdší vášeň“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 51). Nakonec jí bylo dovoleno odjet, ale na vlastní pěst, jelikož na věno neměla dovoleno ani sáhnout.

Sbalila si tedy své nejnútnejší a nejosobnější věci a nastoupila do vlaku. Tam, v kupé třetí třídy, bylo poprvé otřeseno vírou v to, že udělala správné rozhodnutí. Seděla s ní v kupé několik lidí a mezi nimi byl i četník, který se celou cestu snažil získat pozornost mladé dívky tím, že jí vyprávěl vtipy. Ona však nereagovala, tak se jí neustále ptal, proč tam jede, na což odpovídala vyhýbavě či vůbec. Vlak přijel do Brna a „Karolíně najednou se stáhlo hrdlo, dech se jí tam zachytil... a potom začalo prudce bouchat. Ucítila tam takovou tíž, strach před něčím neznámým, hrůzu před událostmi nového života, na jehož prah právě vstupovala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 36). Karolínu příjezd do velkoměsta vyděsil, a to nejen z toho důvodu, že tam jela poprvé, ale hlavně byla sama. Bez rodiny, bez opory. Jediná jistota, která dívce zbývala, byla stará vdova Majznerová, dvaapadesátiletá rodačka z jejich vesnice, jež v Brně žije a Karolíně slíbila přístřeší. Po vystoupení z vlaku se četník opět přitočil ke Karolíně a vyzvídal, za kým do Brna přijela a ona se konečně, s velkým studem, svěřila: „... a přese rty splynula jí skoro nevědomky slova, která dle jejího přesvědčení obsahovala vyznání nejstrašlivějšího druhu: „Jedu do Brna sloužit...“ řekla a celá její tvář i čelo oblilo se najednou krví nevinného studu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 38). To četníka znechutilo a pohrdavě se vyjádřil nad svým omylem, že si ji spletl. Tady se objevuje povrchnost vyšší měšťanské vrstvy proti obyčejným lidem, ještě hůře proti vesničanům přijíždějícím do města za prací. Karolína se za tento svůj osud velmi styděla, byť být ve službě je práce jako každá jiná, a první člověk, kterému se s tím svěřila od ní „utekl jako od prašivé ovce“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 39). Dívka ve strachu z dalšího vyptávání běžela halou nádraží dál, až se zastavila a začala se rozhlížet po panímámě Majznerové.

Po této neblahé události se k ní začal přibližovat „pán vysokého vzrůstu“, který vypadal jako „jeden z těch fešných lidí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 40). Když k dívce dorazil, svěřil se jí, že zná paní Majznerovou a dostal od ní za úkol Karolínu vyzvednout. Dle vzezření to byl velmi rozporuplný člověk, měl „pohled smělý, skoro odporný – a přece takový silný a pronikavý a nezapomenutelný, jakým mohou zkušené mužové snadno zmást dívčí srdce hned při prvním shledání“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 41). A jelikož je Karolína dívka mladá a mužů neznalá, však už jen do Brna se dostala kvůli jednomu takovému, je to pro ni začátek vratké plochy, na které bude balancovat. Tyto ambivalentní

pocity, jež k muži cítí už od samého počátku, budou se v jejím nitru jen prohlubovat a zamotávat. I přes všechn rozruch z cesty a z jejího společníka za ním vyrazila. Její věci nesl sluha a dívka šla krok za neznámým mužem – očividně se těšil úctě a znal se s mnoha lidmi a „zase si děvčete skoro nevšímal“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 42).

„Vzduch byl studený, vločky sněhu poletovaly z oblak a studily na obličeji i na ruce. Zvon místní dráhy hlučně cinkal, povozy hrčely, černé siluety lidí se rychle vynořovaly a mizely ve žlutém světle lamp, jimiž hýbal vítr. Byla to směsice hřmotu, kvapu, útěku, hrčení a velikého jeku, co omámilo všechny Karolíniny smysly při prvním kroku do tohoto cizího města“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 42). Merhaut opět do vyprávění elegantně zapojil popisné pasáže brněnského prostředí. Ty jsou prospěšné pro oživení vyprávění a čtenář si díky nim může představit, jako by sám byl vedle postav, o kterých pouze čte. Jako by viděl ten ruch velkoměsta, všechny lidi a povídku od povídky mohl si buď užívat a obdivovat krásná panoramata, nebo zjišťovat, jak špatně se tehdy lidé měli, v jakých podmínkách museli žít.

Po cestě do bytu panímámy Majznerové, kde by měla Karolína najít přístřeší a možná i vzdálený pocit nějakého souznění, potkávají mnoho lidí, kteří jejího průvodce očividně znají. Podle místních žen, provokujících onoho muže, se Karolína dozvídá, že ho lidé oslovují jako „pan Johan“ – čtenář se později dovídá, že příjmením je Král. Až v ulici Josefské, která je nejspíše stranou ostatních, pan Johan zpomalí a začne se ke Karolíně chovat více familiárně a vyjadřuje svůj osobní zájem o doprovolení jí k jejímu novému domovu. Už tady je vidět jeho povrchnost. Je to sice mladá dívka a dokonce i krásná, což jsou faktory, jež by muži jako on měly imponovat, ale zároveň je to stále, na měšťanské poměry, zaostalá vesničanka, se kterou by se nikdo na veřejnosti dobrovolně neukazoval. „Sundal si rukavici na levé ruce a obnaženými prsty dotkl se její holé ruky. Zde, v této liduprázdné úzké ulici, kde šli pomalu, těsně u sebe, působilo toto náhlé, teplé doteknutí podivnou silou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 43). A tady mají čtenáři jasný důkaz o jeho záměrech, kdy si samozřejmě Král uvědomuje, že má před sebou jednoduchou kořist, ale zároveň si kvůli ní nehodlá pošpinit svou pověst. Karolíně samozřejmě jeho náhlý zájem o její osobu, o její potřeby, velmi zalichotil, jelikož to „byl první člověk, s nímž se setkala v neznámém městě, to byl zcela cizí člověk, a jak hezky s ní mluvil“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 43). Neměla z něj však jen dobré pocity: „shlížel na ni tak ohnivě, ale v jeho pohledu bylo přece něco tvrdého, cizího, černého“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 43). Karolína sice

může na své okolí, a koneckonců i na čtenáře, působit hloupě a naivně, ale očividně se snaží být obezřetná a v přítomnosti mužů obzvlášť. Možná za to mohlo její první zklamání s mužem, kterému dala celé srdce a důvěru a on ji přesto opustil. Před příchodem do domu zapřede Johan s Karolínou krátký rozhovor o tom, že jde do služby poprvé a zda se jí bude stýskat. Při zmínce o tom, zda na Karolínu čeká doma nějaký hoch, se Johan začal chovat velmi nepříjemně – jako by jen pouhá myšlenka na to, že by toto nové, mladé a možná i pohledné děvče mohlo mít srdce už obsazené, tudíž by mohla být vůči Johanovým nabídkám imunní. Dívka však toto tvrzení popírá, a přesto na to Johan reaguje „s jakousi určitou pevností a přísnou jistotou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 44). Konečně však došli k paní Majznerové a Johan tam s ní zanechal Karolínu samotnou. Dvě ženy zapředly hovor o jejich domovině, přičemž si panímáma mladou dívku s jakýmsi souhlasem prohlédla: „Její světlé, lehce nakadeřené a po celé hlavě načechrané vlasy leskly se ve svitu lampy jako hedvábí. Tváře měla Karolína chůzí zardělé a jak vstoupila ze studeného večera do vytopené světnice, oči jí svítily tak svěže a takovou zdravotou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 44). Paní Majznerová také Karolíně také svěruje, že nebude pracovat s ní, ale s panem Johanem, který je „lokajem u těch pánů, kde ty budeš sloužit“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 45). „Vypadá jako hrabě. Milá brachu, lokaj je, ale přec se má líp než leckterý hrabě. A u těch pánů má velkou moc. Co on chce, to je. Služebnictvem vládne, před ním se musí všechno třást. Toho si musíš vážit! Je to dobrá služba, kam přijdeš. Jsou to židi, ale mají dvě fabriky a panství“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 45). Karolíně se však toto zjištění nelíbilo a měla tušení, že tento muž „je jí neviditelnou mocí poslán do cesty jako neodvratný osud“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 45).

K jejich hovoru se přidává Polda, dcera panímámy, která není oproti Karolíně tak hezká a nové dívce sděluje, že Johan Král „už poplet kolika holkám hlavy“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 46). Jejich řeč se skládá z obecné češtiny, brněnského nářečí a německých výrazů. Němčina se v tomto příběhu vyskytuje velmi často. Kolikrát jsou v ní vedeny i celé rozhovory. Je to jen další překážka v dívčině životě, protože tento jazyk neovládá. Samozřejmě německy mluví jen bohatí páni Králova typu – tedy zhýralci, kteří by Karolíně mohli jen ublížit. „Jak podivné to byly ženy, jak cize, neupřímně a studeně se dívaly... Kde se octla, můj bože, kde se poděla z tiché, zdravé a veselé vesnice“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 47). Paní Majznerová už dávno ztratila všechny vazby s jejich vesnicí – provdala se, ale záhy ovdověla, vařila v pivovaru, kasárnách, a nakonec se dostala do Brna, kde si „najala byt, stravovala studenty, písaře, řemeslníky a děvčata, která byla bez služby“

(Merhaut, Josef: Černá pole, s. 47). Po celou dobu s sebou brala Poldu, která se v každém místě jejich pobytu našla nějakou známost. Zajímavé je, že k ní panímáma velmi přilnula, i když nebyla vlastní, ani nevlastní Poldinou matkou. Tyto dvě ženy by mohly být typickými předobrazy městské zkaženosti a zhýralosti. Když by čtenář v úvahách došel dál, zjistil by, že stará vdova byla jednou jako Karolína – mladá vesnická dívka, která se rozhodla hledat štěstí ve velkém městě. To město ji ale pohltilo a přetvořilo v něco, co jen vzdáleně připomíná veselé a skromné vesnické děvče. Polda na druhou stranu už taková nejspíš byla od mládí, protože jak Merhaut popsal, toto „děvče zvlčilo ve světě“ a „mělo už několikero milostnou známost“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 48). V tomto ohledu se dvě ženy skvěle doplňovaly a možná proto si Majznerová Poldu přivlastnila. Ale jak už bylo zmíněno, Majznerová byla kdysi ze stejných poměrů jako mladá Karolína, tudíž je jen otázkou času a okolností, jak dopadne dívka samotná. Zda se přemění ve zhýralou a nečestnou ženu, nebo se vymaní ze spárů zkaženého velkoměsta. Později toho večera se Johan vrátil, a i když byla Lína (vzhledem k hojně germanizaci v Brně bylo její jméno často přetvářeno v tuto zkratku) ospalá, nezabránilo jí to v prohlížení si muže, v němž viděla „dokonalého měšťáka, jehož úslužnost, obratnost a veselá mysl se jí líbily“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 49). „Vesnické dívky, jak byla ona, podléhají velice snadno neodolatelným vlivům takových městských pánů“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 49). Lína patří mezi ty vesnické dívky, které si, jakmile dosáhnou určitého věku, začnou myslet na městské pány a chlapi z jejich okolí jim nejsou dost dobří, protože postrádají jistou eleganci a vznešenost. „Dobrodružství s takovým pánem je jejich nejvroucnější touhou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 49). Ale právě taková touha ji přivedla do služby a do víru nešťastných rozhodnutí a událostí. I přes to si v hlavě chovala představu a inteligentním a výše postaveném ženichovi, o pravém městském pánovi. A navzdory těmto vysokým cílům a požadavkům našla zalíbení v Johanovi, o kterém zjistila, že je pouhý lokaj. Věděla však, že „nemohl nikdy ve svém postavení býti předmětem její touhy – ale přítelem, důvěrníkem, kamarádem by ho chtěla mít“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 53).

Johan Král nakonec zůstal na čaj, který si vypil nejen se třemi ženami v domácnosti, ale i se studenty, které měla Majznerová za nájemníky. Král toho využil, a aby udělal dojem nejen na mladé studenty, ale hlavně na Karolínu, nešetřil s penězi a půjčoval komukoli v místnosti, kdo si řekl. Vždy se ale „podíval na Karolínu očima plnými vítězoslavné chlouby“ a zkoumal, „jaký dojem to činí na děvče“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 53).

Dokonce se, jako by mu opravdu záleželo na tom, co si myslí mladá vesničanka, zmínil o svém přestupu do kanceláře jedné fabriky. To by byl kariérní posun tím správným směrem jak pro ctižádostivého muže, tak pro vdavekchtivou dívku. Společnost se ale po nějaké době povídání si rozhodla zahrát karty, konkrétně Černého Petra. To vyvolalo posměšné pokřikování u chlapců, protože tuto hru si vždy zahrál rád jeden z nich, nájemníků, jistý pan Rádl. Byl to šestadvacetiletý student, který chodil do stavitelského kurzu. Jako jediný byl sirotkem, tudíž se s penězi naučil spořit mnohem lépe než ostatní mladíci, kterým každý měsíc chodili peníze od rodičů, a kteří se je se stejnou pravidelností naučili rozhazovat. Nebyl tak hovorný, družný a nejspíše i pohledný jako ostatní, zato se ale zajímal o světové dění, když každou neděli „chodíval do kavárny Evropy číst Národní listy“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 55). Byl naprostým opakem všech zatím zmíněných Merhautových postav. Čistá mladá duše neposkvřněná všemi nástrahami a hlavně svým nevhodným okolím. Zvyklý na spoléhání se sám na sebe neměl potřebu propadat hříčům, jež město nabízelo. A i když se Karolína zdá také nevinná, mezi těmi dvěma je rozdíl, že ona si myslí na něco lepšího a těmto měřítkům podrobuje všechny ostatní. Rádl si, na rozdíl od ní, hledí svého a nemyslí si nic, jen to, co se týká jeho osoby. Právě na interakci mezi nimi, na jejich vztahu, se ukáží jejich pravé osobnosti.

Rádl se tedy ujal rozdávání karet a přitom se zadíval na Karolínu, která hleděla upřeně, ale do ničeho a Rádl si hořce povzdechl, že „pro něho měla sotva pohledu“, i když věděl, že by mu to mělo být jedno (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 58). A aby toho nebylo málo, Johan s Karolínou se při hře začali škádlit, až se jí z toho „hlava zatočila v divném zmámení“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 59). „Ze všech sladkých muk a rozkoší rodící se lásky není nic půvabnějšího nad tuto dotýkavou hru v karty“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 58). Na otázku, kdo má Černého Petra odpověděla Karolína zvoláním: „Myslím támhle ten pán – protože se tak škaredě šklebí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 59). „Toto nepravdivé, skoro posměšné zvolání děvčete úplně cizího, které přece neznalo jeho postavení, jeho chudoby a jeho opuštěnosti – sevřelo se mu srdce ještě větší bolestí než prve ten pohled“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 59). Karolína, která ještě téhož dne zažila ponížení od člověka, který ji vůbec neznal, se uchýlila k urážkám založeným na hlouposti a neuváženosti. A vše jen z povznášejícího pocitu zalíbení. Nakonec hru opravdu prohrál Rádl, kterému, k jeho hanbě a vzteku, musela Lína zamazat obličej, načež student odešel do studeného večera. Po nějaké chvíli se i zbylé osazenstvo začalo rozcházet. Panímáma s Poldou uklízely a

chystaly postele a pan Johan chtěl, samozřejmě za Línina doprovodu, odejít – to se jí samotné ale nelíbilo a proto odmítla.

Přesně v tomto okamžiku rozehrál Merhaut hru, jež bude protkávat celý tento příběh. Je to hra plná intenzivního pnutí a hádání se o dominanci. Johan a Karolína, dva mladí lidé, které k sobě něco přitahuje. Jenže každý má jiné úmysly. Král, jak později autor odhalí, je ženatý a naivní dívku se snaží uchlácholit výrazy, že jejich manželství není šťastné a jeho manželka ho do něj nalákala pod falešnou záminkou. A Karolíně nezůstanou jiné pocity, než smutek, rozervanost a občasné záchvěvy lásky. Jednou s ním bude chtít být, bude chtít přijímat jeho polibky a podruhé si zase uvědomí, jak je to špatné a podlé. Merhaut samozřejmě píše v naturalistickém duchu, tak jak by to mohlo skončit dobře?

Odmítne-li žena jednoho muže, přijde další. Jakmile se totiž za dotěrným mužem zavřely dveře a Lína se chystala ke spánku, jeden z ubytovaných a rumem posilněných chlapců si řekl, že taková krásná dívka by o něj určitě měla zájem. Naštěstí pro Karolínu se vrátil Rádl a i přes její přezíravé chování se za ni postavil a se svým spolubydlícím se rozhodl poprat. Bohužel ale skončil s velkou ránou na hlavě poté, co spadl na hranu kamen. „V tomto celém výjevu bylo něco zvířecího. Karolína vzpomněla si potom ještě často, že ani rvačky při vesnických muzikách nepůsobily na ni dojmem tak příšerným, děsným, odporným, skličujícím. Bylo v tom něco neskonale špatnějšího a zavilejšího...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 62). Celou noc pak panímáma s Poldou kontrolovaly zraněného a Karolína nemohla usnout s hlavou plnou myšlenek. „Bylo jí nevyzpytatelně úzko. Ukryla se pod duchnu až po ústa. Její bílá prsa, zbavena pout tenké šněrovačky, byla nyní tísněna horšími těžkostmi: celé přívál strachu, rozechvění, zděšení, hrůzy a nejistoty padaly na ni z té tmy. Její rozbouřená ňadra byla ukryta, ale to vyděšené vlnění, které šlo celým jejím krásným tělem, bylo patrné i na jejím čele, jehož světlé kudrlinky spadly nazad, a na jejích plných, zimou lehce zardělých, skvostně utvářených, obnažených ramenech, která položila Lína podle svého zvyku na duchnu...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 64). Jako podkres k této hrozné situaci zjistila, že jí Polda procházela věci, svou toboleku však měla ukrytou u sebe. K tomu všemu si na zdi všimla několik putujících švábů, a i když pocházela Karolína z vesnice, její obydlí a celý způsob života byl mnohem lepší a čistší než ten městský. Autor přináší čtenářům kontrast mezi špínou vdovina obydlí a „krásným tělem“ mladé dívky. Důraz, který dává na popis jejího těla, zvláště ňader, může být způsoben tím, že jako naturalista se snaží zachytit nezkreslenou realitu a zaujmout právě oním popisem, někdy

až přehnaně detailním a drastickým. „Spala první noc ve městě, po kterém tolik toužila“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 65). Ironie z této věty jen číší. Navzdory všem naivním představám si Karolína začala uvědomovat, že všechno není asi tak růžové, jak si myslela. Lidé jsou zlí a mnohem agresivnější než na venkově a muži touží po ženách, které jim to snad i ulehčují. Karolínina krása a čistota jako by se vyjímalala v pošpiněném a ponurém městě.

Druhého dne přišel Karolíně dopis od Johana, na kterém stálo: Fräulein Lina Kopriwa. Byla to ukázka jeho světáctví a důležitosti, že pracuje sice jako lokaj, ale přece jen v němčině zběhlý a hlavně s německy mluvící pány. Děvče však němčinu neovládalo. V dopise, psaném česky, jí sděloval, že ještě toho dne musí dorazit k novým pánům. Za to byla Lína vděčná, protože byt, ve kterém jí vše „pálilo a bodalo“, opustí ráda, i když stále neměla čas si na všechny novoty zvyknout (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 65). Panímáma ji poslala s Váchou, studentem, co zranil Rádlu, do města, aby se porozhlédla, než odejde do služby. Tam narazila Karolína na kostel. Těsně předtím, než odešla na procházku, se dozvěděla, že Johan by měl být Poldiným ženichem, což v ní vyvolalo velmi negativní pocity jak k těm dvěma, tak i k Majznerové. „Jaká to byla společnost, jaká to byla špína, do které přišla a v níž *on* už byl“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 67). Všechna ta nenávist pramenila jak ze zhnusení nad stylem jejich života, tak i z iracionální žárlivosti na Poldu. Raději vešla do kostela a začala se modlit. V ten moment si uvědomila, že s nimi už nechce mít nic společného a raději si najde službu někde jinde. Bylo to spontánní a ukvapené rozhodnutí – vždyť byla v brně teprve druhý den a do služby ani nenastoupila. Toto rozhodnutí z její hlavy ale odešlo stejně rychle, jako se v ní zrodilo. V kostele totiž nebyla sama. „Nevěřila svým očím. Na klekátku před obrazem Madony, na pohled v modlitbu jsa pohroužen, klečel Král“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 68). V ten moment jako by spolu s jejím rozhodnutím, ale i rozumem vzaly všechny negativní myšlenky ohledně jeho osoby za své. Určitě Poldu rád nemá a do svazku ho nutí, v tom případě nemůže být tak špatným člověkem. S těmito rozporupnými pocity, kterým nebylo souzeno v nejbližší době opustit dívčinu mysl, se vrátila do svého dočasného obydlí a velmi si oddechla, když zjistila, že se tam nenachází ani jedna z žen. Sama ale nebyla, ve vedlejší světnici se nacházel zesláblý Rádl, ke kterému přistoupila a ze své dobroty se o něj zajímala. Vyměnila mu obklad, dala napít a vyvětrala zatuchlý vzduch ještě ze včerejší návštěvy a bujaré zábavy. Chvíli si povídali a dívka se dokonce dozvěděla, že Král opravdu není Poldiným ženichem, což Karolíně jaksí ulevilo aspoň od části jejích pocitů. Když chvíli seděli v tichu, Rádl si

Karolínu prohlížel, její „světlé kudrlinky, vyzývavý profil, masitou, smyslnou bradu, její bujná ramena a její prsa, jak se zvedala lehce, v určitém tempu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 72). Časté a podrobné vykreslování Karolíniny postavy a jejího vzhledu opět jako kontrast dívčiny krásy vůči obludnosti světa, ve kterém se ocitla. „Nějaká struna, posud tlumená a nedotýkaná, zazvučela v celém jeho nitru. I ve své krvi, v celé své bytosti cítil její tetelení, takové podivné chvění, radostné a bolestné zároveň“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 72). Její povaha vyvolala v tak osamělém a tichém člověku pocit něčeho hezkého – ne lásky, ale souznění a přívětivosti. „Oddech si zhluboka a Karolína se na něho zadívala. Její pohled se setkal s jeho roztouženými očima. V té chvíli zpozorovala v nich, v těch šedivých nehezkých očích, jakýsi záchvěv, který nebyl škaredý“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 72). V tomto okamžiku, čistém a nevinném, zároveň jako by s příslibem něčeho hříšného, se domů vrátila Polda a nevybíravým způsobem urazila jejich setkání. Děvče raději odešlo a jelikož přišla i Majznerová, uchýlilo se k přerovnávání svých věcí v kufru, jen aby se ani na jednu nemuselo dívat či s nimi mluvit. Hnusila se jí jejich prudkost a prostořekost, a hlavně prostopášnost a podbízivost Majznerové – jak stará žena neochvějně nabízela přibytěk mužům, kteří na to kolikrát ani neměli prostředky, a kteří ji jen využívali.

„Den byl vlhký a čpěl mlhou, jež se za šera válela ulicemi. Ale nyní už bylo nebe modré, a zvlhlé, zablácené jízdní dráhy ulic lesky se v plně záři slunce modravou černí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 66). Merhaut znovu využívá popis počasí ke svému prospěchu. Dává na odiv slunečný den a modravé nebe, to ve čtenářích evokuje pozitivní věci a pokud se autor rozhodne k nějakým drastickým činům mezi jeho postavami, bude to mít o to větší efekt na nic netušící publikum. „Karolína, jak vyšla ven, jaksi zesláblá a nenasycena, zatřásla se zimou na vlhkém, podzimním vzduchu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 78). Nastal čas, aby dívka nastoupila k novým pánům, což znamenalo i změnit bydliště. Po ubytování si oblékla zástěru a spolu s lokajem se vydala na obhlídku a zkoušku povinností, které bude mít. Johanovi, který ji práci zařídil, tudíž musel být jejím průvodcem, se velmi líbilo, když Lína v nové činnosti pochybila a on ji mohl pokárat či jen sledovat její vyplašený výraz. „Byla v šeru, a Král po špičkách přistoupil odzadu. Vzal ji kolem pasu... Jeho vlasy dotkly se její tváře. A Král náhle obrátil její hlavu, mocně ji sevřel a chtěl ji políbit“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 81). Karolína se však zalekla a utekla, a když ji Johan dohnal, byl najednou chladný a přísný a poslal ji uklízet, přičemž si se slzami v očích uvědomila, „*kdo* jí tu tak schází“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 82). „Dovedl být v pravý čas

drzý, v pravý čas měkký, v pravý čas hrdý. Nic ho nepomátlo – ať při svých milostných útocích narazil na odpor, chytrou úskočnost, cudnost nebo farizejství: pro každou tóninu ženské zamilovanosti měl svůj určitý způsob, kterým dovedl rozezvučet strunu v nešťastném srdci“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 82). Ale *kdo* že jí tu scházel? Onen Král, kterého poznala při karetní hře. Který s ní v uličce mluvil a zajímal se o ní. Ten pravý, zlý a chladný, ji děsil a odpuzoval. „Tím způsobem Král stal se v domě svých pánů více než lokajem: byl tu hospodářem, správcem a sekretářem. A tohoto svého vlivu dovedl využít... najímal služebné. Ze všeho dovedl vytěžit ve svůj prospěch: ale v této činnosti hledal nejvíc sladké kořisti. Bylo to hnusné kupčení, které provozoval na základě své moci se slabými dívkami, nebohými tvory, roztouženými na jeho úsměv, nedocházejícími uznání podle své práce, ale podle své krásy a náchylnosti k mravnímu poblouznění“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 83). Tolik k jeho povaze, „byl to člověk beze vší inteligence“, zahrával si s mladými, nevinnými dívkami a využíval své povahy k omotání si kolem prstu i své vlastní pány (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 82). Všechny ženy sloužící v kuchyni věděly, že se mají mít před Karolínou na pozoru a to jen z jednoho důvodu – Johan si ji sem přivedl a „ty ženské věděly hned, jakou úlohu tu bude hezká nová panská hrát“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 84). Ona sama nic takového samozřejmě netušila, ale starší ženy věděly, jak to chodí. Před ní tady byla v této pozici „Černá Bety“, kterou také přivedla Majznerová, a která musí odejít, když přijela mladší a hezčí dívka. Karolína se i přes nepříznivost prostředí dala do práce, konce konců kvůli tomu sem přijela. První problém ale na sebe nenechal dlouho čekat. Lína byla dívka velmi pohledná a s postavou, která lákala snad každého muže. Z toho důvodu se jí pokusil svést nejen student od Majznerové a Král, ale i jeden z německy mluvících návštěvníků dívčinych zaměstnavatelů. Tato nepříjemnost a Královo chladné chování ji samozřejmě nenechalo klidnou a Lína byla hned její první den v práci velmi smutná. Jako by se její sen o lepším životě každou minutou jen zhoršoval. Toho hned ale Johan využil, změnil svůj přístup k ní a snažil se ji konejšit. „Jak držel Král její hlavu ve svých rukách, sklonila čelo a vzlykajíc spočinula konečně celou hlavou na jeho prsou. Královy ruce svezly se jí ze spánků na ramena a mocně je tiskly. Pak se svezly níže, objaly její pás a jediným silným přitisknutím přivinuly potom ty zlé ruce celé tělo Karolínino ke Královi“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 89). Svou precizní taktiku dovršil konce, když „strhl ji k sobě a líbal“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 89). Karolína se mu ale vytrhla, jelikož slyšela nějaký šum a bála se odhalení; to dohnalo Krále k nespokojenému odchodu a Línu opět k pláči, protože si pořád vybavovala smutný

obličej slečny Bety, kterou viděla při svém nástupu. Ten značil nejen hořký konec její předchůdkyně, ale měl jí sloužit jako výstraha. Jenže mladá dívka zaslepená láskou není schopna prozívat a vidět bez příkras to, co je ostatním jasné na první pohled. Když už dívka dávno spala, přišly ostatní služky a s nelibostí hleděly na její „svěží, čisté, odpočinulé a mladé“ tělo (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 91).

„Venku se ze šera klubal ošklivý podzimní den. Šedivé, mlhovité mraky táhly zcela nízko a zrovna se až dotýkaly střech svými čmáhovitými popelavými hřbety. Střechy byly ovlhlé, půda dole rozblácena a odevšad čišela předtucha podzimní škaredosti nadcházejícího dne“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 92). A nebyla to předtucha pouze toho dne, ale i změny v dívčině životě. Změny samozřejmě k horšímu, jež otřese jejím přesvědčením. Lína koukala z okna na dvůr, kde se nejdříve seběhli psi nejrůznějších plemen, a poté se k nim přidalo „nějaké dítě, asi tříleté“, které „pajdalo kulhajíc na jednu nožičku“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 92). K němu se později přidal nejspíše jeho starší bratr a snažil se hrou se psy rozveselit svého mladšího sourozence. „Melancholie tohoto podzimního rána snad byla toho příčinou, že si všimla rozdílu těchto dvou skupin: hrajících si dětí a dovádějících psů. Cítila se sama šťastnou, a tak ji podivně napadlo, jací ti psi jsou vypaseni, čilí a hbití, a proč ty děti, lidští tvorové, jsou takové nebohé, slabé, choré a lítostivé“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 93). Lína se proto rozhodla hodit dětem pár krejcarů, což je potěšilo, dokud se do toho nevložíla jejich matka, „malá drobounká osoba, hubená, s malým vyzdvíženým nosíkem a zlobným výrazem v obličejí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 93). Oproti Karolíně nebyla ta žena opravdu pohledná a muži by o ni nejspíše ani pohledem nezavadili, o to je větším překvapením, že právě toto je manželka Johana Krále, pohledného floutka a manipulátora. Samozřejmě, že dětem zakázala si peníze vzít a odtáhla je domů se slovy: „Ať si to nechá, ta frajlička“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 94). V ten moment se Lína od starší služebné dozvídá pravou totožnost oné bláznivky a rozhodně se proto navštívit Bety. Ta sice spí, ale potřebné informace o poměrech v rodině Králových získává od domovnice. „Bévá tady, má tady pokojíček, a žena s dětmi jinde, na Křenovy. Podívá se k nim jednou za čtvrt roku, peněz jim nedá, v hladu je nechá. To je živobyť! Děti jsou nemocny a ta chudera je poloviční blázen. Myslí, že její muž má jiny rád, a myslí, že každá služebná od našich pánů je jeho milá, která ji okrádá o muža a děcka o tátu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 95). Dle jejího svědectví se Johan dokonce brání otcovství u posledního dítěte, i když má jeho syn „takové kočičí falešné oči jako on“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 96). Poprvé se čtenáři setkávají s pravým moravským nářečím. Překvapivě až v pokročilém stádiu povídky a od

nedůležitých postav. Důležité je ale, že děvčeti to konečně stačilo na to, aby si z hrůzou uvědomilo, co to provádí a jak může skončit. Bohužel jak už bylo dříve naznačeno, Merhaut s postavami Karolíny a Johana začal hrát nekalou hru a tu nemíní ukončit, než bude konec samotné povídky. Díky novým informacím, které Karolína získala, se dívka odmítla s Johanem jakkoli bavit, což si on přebral jako dívčí stud kvůli tomu, co včera v noci prováděl. Karolína se mu ale svěří, rozezlená, že jí nesdělil fakt, že je ženatý dokonce má dvě malé děti. Byla v takovém rozpoložení, že mu sdělila svůj návrh na odchod. On si ale nenechal takové maření vlastních plánů líbit a přišel před naivní dívčinu s nepravdivou obhajobou a snažil se ji uprosit, ať nechodí. „Myslí, že se každému na potkání musím si naříkat na svoje neštěstí?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 99). Počne si tedy Král vyprávět vlastní verzi příběhu, jak se poznali v hospodě, ona ho nalákala do svazku a jediné co dělala bylo, že běhala za chlapy. To děvče obměkčilo, vzpomínajíc, jak ho viděla modlit se v kostele. Dokonce se nechala i přemluvit, aby změnila svůj plán odejít a zůstala tady s ním. „A tak se chystala k pobytu v těchto místech beze všech krásných nadějí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 100).

Karolína se od té doby cítila sama, protože Královi se vyhýbala a on sám její společnost nevyhledal. Rozhodla se tedy navštívit panímámu. Tu však viděla v nanejvýš nevhodné pozici, když se skláněla nad nemocným a hlavně spícím Rádlem, jako by se ho chystala svést. To perfektně odpovídá oné figuře zhýralé ženy, která ubytovává mladíky jen pro své potěšení. Toto odhalení Majznerovou lehce vylekalo, rozhodla se tedy rychle odvést řeč jinam a sdělila dívce, že tu má psaní z domova, kde bylo psáno, že Karolína „je trochu poplach, že potřebuje dohledu a dobré rady. A pak tam bylo zapřísahání, aby se dcera dobře chovala a neudělala rodičům hanby“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 102). Karolínu to samozřejmě nepotěšilo, psaní od rodičů ji mrzelo a hulvátské chování panímámy znechutilo. Když se vrátila do svého nového domova, opět se rozplakala, přičemž ji takto našel Král. „Dívala se na něho očima vyjasněnými, upřímnými a dojemně oddanými... ale Král hledal v ženském pohledu vždycky něco zcela jiného, něco kočičího, co se tam blýská nejvíc v podvečerním šeru..., a toho ani tentokráte v Líniných očích nenašel“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 102). To se odrazilo na jeho chování k dívce, protože v jejich setkání neviděl potenciál, ale když Lína zmínila zoufalou myšlenku na útěk, chopil se toho a opět ji měl tam, kde chtěl. Její nápad tedy začal vášnivě podporovat. „Takhle utéci spolu, Linoušku, ó, já bych chtěl s ní utéct...“ – „To slovo Karolínou náhle celé projelo. Jako bílý paprsek zajelo do chmur její smutné duše (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 104). Jeho jednání

se mu samozřejmě vyplatilo. Nejednal s tímto typem dívek poprvé a jak se zdálo, vždy získal, co chtěl. „Naleznuv konečně též v jejích očích to zablýsknutí, jež tam chtěl vidět“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 104). S myšlenkou na útěk v hlavě chodila dívka několik dní jako tělo bez duše, nic pořádného neudělala a ostatní služby musely pracovat dvakrát tolik, aby vše dohnaly. Stěžovat si nemohly, jelikož věděly, kdo ji sem přivedl, nicméně žádná k jejímu chování nehledala pochopení. všechny dívky a ženy tu sloužící byly z chudých rodin či pouhými sirotky a o ní bylo známo, že je docela bohatou vesnickou dívkou a do šlamastyky s Králem se dostala pouze sama, svým přičiněním a kvůli hříšným touhám. Karolína tak nepřímou mohla někomu ukradnout pracovní místo, které by pro chudého člověka znamenalo rozdíl mezi slušným živobytím a smrtí hlady. Doba byla tehdy krutá a vzhledem k Merhautovým zájmům o národně sociální tematiku je pochopitelné, že i tento aspekt vetkal do své tvorby. O to více jí pohrdaly, když jejím vysněným byl Johan, „člověk v jejích očích hanebně ničemný“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 106).

Karolína však, přes všechny útrapy a jasné signály, že to, co dělá, je špatné, myšlenku na útěk nevzdala a na Johana neustále dotírala, až ji odbyl s tím, „že nemá ještě tolik peněz pohromadě, aby mohli na útěk pomyslet“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 108). Ani zdaleka to nebyla věta vyřčená bez rozmyslu. Král byl podlý člověk zneužívající naivitu mladých dívek a vzhledem k faktu, že jeho nová podřízená je vcelku bohatá, rozhodl se, že takové peníze by se mu hodily. Tu Karolínu napadlo, že napíše domů, kde na ni čeká nemalý podíl, a Král ji poradil, ať jako důvod udá vdavky – dívka sice souhlasila, ale trvalo jí dny, než ten dopis opravdu sepsala a odeslala, „tak se jí hnusilo, co psala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 108). Po dlouhé prodlevě, kdy už se dívka zbavila všech nadějí na odpověď, za ní přiběhla panímáma a sdělila jí onu vytouženou novinku: „Maměnka přijela... Čeká u nás...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 109). Samozřejmě ta stará žena, každou buňkou klepna, chtěla vědět, proč její matka vážila takovou cestu. A také se to dozvěděla, načež utíkala za Králem, aby se s ním dohodla na podílu. Karolína mezitím došla k Majznerové do bytu, kde na ni opravdu čekala její matka a ač nebyly pokrevně spřízněné, jejich shledání jí vešlo do očí. „Ale ta nemohla odolat svým citům. Byla to žena jednoduchá, která do pláče neměla nikdy daleko. Letěla k nevlastní dceři, sevřela ji ve svém objetí a neměla pro ten okamžik jenom slzy, které řinuly se jí z očí, tekly po tvářích, kanuly na rty“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 111). Její matka, počestná vesnická žena, byla kouskem toho domova, na který byla zvyklá a jehož ztrátu oplakávala. Proto se rozhodla matce svěřit, jak je nešťastná, očekávajíc podporu. Tady ale narazila, neb matka ihned reagovala láteřením, že

jim udělala ostudu, což dívku velmi rozzlobilo a ze všech možných proseb o věno sešlo. Byla tak rozrušená a rozezlená, že raději vyběhla z domu, nehledíc na matčino volání. Toho všeho byl svědkem přicházející Rádl, který se nabídl, že slečnu najde a přivede. A opravdu ji našel, vybavující si její hezké črty a milé chování ke zraněnému. Karolína o něj projevila však pramalý zájem a raději šla za Johanem, který se zde objevil. Když se ale dozvěděl, že jejich plán selhal, jal se býti opět tím chladným a jízlivým mužem. Autor těmito kroky tam a zpátky nejspíše sledoval zamotanost jejich situace. Spíše tedy Karolíniny. Král naprosto a jistě věděl, co chce a co pro to musí udělat. Nebohá dívka se ocitla ve spleti lží a intrik a svými nevyhraněnými pocity se z ní neměla šanci dostat. „Když nechce, tak nechce, to je její věc! Já se starat nebudu! Já už toho mám dost!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 120). Johan se hněval, když zjistil, že z Karolíny peníze nedostane, proto opět nasadil svou ledovou masku a začal jí vyhrožovat, že paní ji chce vyhodit, protože „k posluhování je neobratná, hluchá, těžká a pořád zamračená“ a na Líniny prosby, že by ji mohl přece zachránit odpovídá, že je „služebník jako jiný“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 123). To se dívce nezdá, když dřív se vytahoval, jak všechno má na povel a začne uvažovat, že raději uteče, a když doufala, že by utekl s ní, rozmetá její sen na kusy, že „bez peněz... to je těžká věc“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 123).

Ještě téže noci se v Karolíně cosi zlomilo a přetvořilo. Vůbec poprvé v životě ji na mysl přišly myšlenky na smrt, a to jen kvůli jeho chladnému pohledu. Té noci nezamhouřila oka a „u bláznivé, zamilované dívky zhouževnatěla Karolína v ženu, která se musila bránit hotovým činem“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 127). Věděla tedy, že útekem, či dokonce smrtí si nijak nepomůže, a musí proto nasadit ženské zbraně. V brzkém ránu se oblékla, sbalila si své věci a rozhodla se odejít s tím, že když ji Král bude chtít najít, dojde si pro ni. Odešla z toho domu a potulovala se po brněnských ulicích, kde stále bylo ticho. Najednou byla na dosah Majznerčina bytu, kde doufala, že by stále mohla být její macecha, měla ale strach se jí ukázat. V zoufalství si dokonce vzpomněla na Rádlíčka, jak byl na ni milý. Jediná myšlenka na Krále však převálcovala „vzpomínku na tichého človíčka, který byl malý, neforemný, nesmělý, neobratný a nehezký“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 131). Lína nevěděla, kam se nyní má uchýlit. Ale jako by jí štěstí aspoň jednou přálo, u olejny narazila na kde „panímáma zemjačárku“, která „už tu rozkládala svůj krámeček“ a optala se jí na službu (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 131). Byla to „stará svobodná žena“ a ve svém bytě měla dvě další dívky, teď ale nemocné – jedna měla bolavé nohy a druhá trpěla souchotinami (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 131). Dívky se při Karolínině příchodu

seznámily a ta, co trpěla na záněty nohou se vydala za Králem mu sdělit, proč její nová spolubydlící odešla. „Pro kufr si máte poslat, že nemá včil času na takovy hlouposti. Už váš kufr vystrčili někam ke dveřím, protože tam má kufr už nové děvče, co přišlo místo vás...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 134). To nové děvče, které si Johan obstaral tak rychle, byla „nějaká fešačka... mladá, asi šestnáct let“, což Karolínou otrásl (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 134). Rozběhla se zpátky, snad aby ji viděla, aby viděla jeho a jak se k sobě mají. Aby té nové dala najevo, že „náleží jí samotné, jí jediné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 135). Byla tak posedlá představou, že ji nahradila jiná dívka, že si neuvědomila jednu zásadní věc. Před sídlem německé rodiny se zastavila pohledem na čtyřech postavách – byla to Králova žena s jedním dítětem v náručí a dalšími dvěma pobíhajícíma na dvorku. V tu chvíli si uvědomila, že „byl ženat a náležel své rodině“ a ona si na něj nemohla dělat nároky, stejně jako Bety před ní a stejně jako ta nová brunetka (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 136). Další nemilosrdná rána osudu. Odešla proto zpět k Majznerové, aby před odjezdem zastihla svou matku. Ta ale odjela časně zrána a zanechala tu pro dceru dopis a peníze. Z pro Karolínu neznámého důvodu si je ale u sebe nechal Král a dal na srozuměnou, že „musí prý se vrátit sama“ a nebude s ní mluvit jinde než u Majznerky (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 139). Pro čtenáře srozumitelná zpráva o Králových úmyslech, podporovaných chamtivou a necudnou vdovou. Dívka unavená z neustálého pobíhání z místa na místo zůstala v ohyzdném bytě a vyčerpaná usnula ve studentském pokoji. Tam ji, k jeho potěšení, ale ke smíchu jeho spolubydlících, našel ze školy přicházející Rádl. Jejich výsměšky vygradovaly tak, že se Rádl rozzlobil a ve hněvivém výbuchu rukou vysklil okno, načež si pořezal ruku. Karolína se starostí k němu přišla a zkoumala rozsah poranění, vystřídala ji však Majznerová, která „zvedla mu zakrvácenou ruku, podívala se na ni a potom ji silně přitiskla na svá prsa. Nic nemluvila a jen z hrdla skrze zuby dralo se jí takové lísavé, mlsná škádlivé mručení“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 142). Znechucení nad opovázlivostí povolné stařeny nesežehlo jen Karolínu trhající v koutě obvazy, ale i samotného raněného, který to už nevydržel, staré ženě se vytrhl a „vjel si oběma rukama do vlasů a zakrvácenou rukou celé čelo si pomazal“, vypadal tak jako šílený, ale ženu odehnal a lehce znejistěl, až konečně odešla (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 142). Dva mladí lidé, oba mnohem počestnější, než jejich okolí, spolu osaměli. Rádl se styděl před Karolínou za to, že mu ta „zestárlá, lihovinami načichlá žena“ tak nelibě nadbíhá, ale ani dívka se nevyhnula negativním myšlenkám, protože tušila, že onen student je mnohem lepší než ona sama (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 143). Proto raději odešla z bytu, aby se

zbavila toho dusna, které panovalo mezi zdmi. Po cestě minula několik lidí, včetně vesnických hochů na trhu, kteří každým pohledem jako by dívčině morálce uštedřili políček. Jediné, co ji drželo při smyslech bylo Rádlovo zvolání o její počestnosti. Tak moc na něj myslela, až stanula před jeho školou a dokonce ho spatřila v okně. „Paprsky jejich očí přes tu vzdálenost se dotýkaly, pohlcovaly se a plnily duše obou nevýslovnou, čistou rozkoší“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 148). A když se setkali u Majznerové doma, každý sice seděl sám, ale „pohledy jejich se hledaly a nalézaly“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 149). Jejich přitažlivost, pocity, které u sebe navzájem vzbuzovali – jako svěží vánek, který se hnal letními ulicemi ošklivého města a postupně odvál vše zlé a zkažené pryč.

Jenže čtenář nesmí zapomínat, že Merhaut je naturalistickým autorem, tudíž je jeho povinností vůči literatuře, aby onu zkaženost nenechal odejít. Proto samozřejmě její poklidná nálada a začínající náklonnost vůči mladému studentovi byla narušena Královým příchodem, který přišel Karolínu vzít do hospody, samozřejmě za matčiny peníze, které si nejspíše přisvojil. Jako důvod návštěvy hostince uvedl, že se musí poradit, jak to udělají, když konečně přišly ony finance, „ale jen málo, ostatní ešče pošle“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 152). Sedli si do „zadní, temnější části“, ale než se mohli pustit do rozhovoru, přišel k nim četník, který jel s Karolínou do Brna. Ten, který se cítil uražen, že projevuje zájem o prostou dívku mířící do služby. A přesně za toho se rozhodl Král Karolínu provdat. Samozřejmě, že se četníkovi nelíbila její neznalost němčiny a to, že je zaměstnaná, ale Král se ho snažil přesvědčit, že to služba skoro ani nebyla a německy mluví, jen se stydí, navíc dodal, že je velmi bohatá. Nakonec jí Johan pověděl, že jejich „známost potom nemusí přestat. On je dost hloupé chlap“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 160). Lína byla velmi překvapená, ale rázně Johanovu nabídku provdat ji za čteníka odmítla – a s tím i mít ho za milence. Správce měl ale v záloze druhého muže, „toho, který tenkrát nabízejí jí svou lásku vyrazil jí tác z ruky a s nímž se později ještě setkala na schodech“, tedy onoho hrubého německého návštěvníka, kterého potkala v domě svých bývalých pánů (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 161). „Já vím, že se ráda vydá. Ale něco mi za to dát musí, že jsem jí takovýho ženicha našel! Aspoň ty peníze, co už mám v kapse – pravda, só moje?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 160). Karolína raději ale z hospody utekla a opilý Král ji ani nesvedl pronásledovat.

Dívka se uchýlila opět k Majznerové, kde byl vzhůru akorát učící se Rádl a Polda, která klečela nad svým nemocným dítětem. Nad dítětem, o kterém se Karolína dozvěděla

předešlý večer, a které se vykřiklo: „Tati!“, když se ve dveřích objevil Johan. Karolína k ní přišla a vyptávala se, co mu je a jak tak Polda mluvila a pozorovala toho malého človíčka, vypukla v pláč. „Jak tady stála, Karolína se po straně na ni dívala. V tuto chvíli najednou pocítila k tomu děvčeti něco, co bylo v úplném odporu s dojmem, jaký posud na ni činila Polda: byla to tichá, lítostivá soustrast s jejím poklesnutím“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 167). Karolína nemohla být lhostejná k dívčinu trápení, proto, když plačící klečela u svého dítěte, přisedla si Lína k ní a těšila ji, „však vám neumře“ a nabádala ji k pomodlení, až „ruce sepjala i modlila se“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 168). Když se nakonec Polda uklidnila, nemohla si Lína odpustit otázku na otce dítěte, kterého však dle ní dobře zná. Ježíši Kriste..., ten chlapeček je Králův?!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 168). Tak se druhá dívka jala do vyprávění, že také byla u něj ve službě, ale o tom, co se jí stalo „ani mluvit nesměla, protože mutr to zakázala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 168). Lína se zvědavě vyptávala dál, protože jí nesesedělo, že když je „veliký lump“ a „jako had se má k člověku“, proč se modlí v kostele – bylo to ale jen kvůli službě u velmi nábožné hraběnky, pouhé předstírání (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 169). „To byla poslední rána do trosek její hrdosti. Od této chvíle byla rovna této špinavé, roztrhané, hubaté děvčici...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 169). Karolíně přišlo, že je „vyvržená mezi vyvrženými.“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 169). Ale pak k ní přišel Rádl, okouzlen její krásou a „sklonil se k její hlavě, na oči ji políbil a potom na ústa“. Šeptal jí, jak ji má rád a „díval se jí do očí s takovou sladkou oddaností, s takovou důvěrou a upřímností“. Rádla velmi překvapila náruživost, se kterou opětovala jeho polibky, až naprosto zmámen se jí optal, zda by chtěla být jeho ženou a v Karolíně „něco lstivého probouzelo se v jejím srdci“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 171). Přerušila je ale Majnzerová, tak se oba odebrali ke spánku. Jediné, co narušilo jeho příjemné myšlenky, byla poznámka staré ženy: „A copak myslí Král?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 172). Bylo to opět to samé dilema, dřímající v dívce ode dne, kdy neupřímného muže poznala. Vzbuzoval v ní přitažlivost, ale zároveň věděla, jak je uvnitř neupřímný. Na druhé straně tu byl upřímný a spolehlivý student, kterému ale chybělo ono pověstné charisma. A Karolína sama o sobě nebyla ve svém nitru tak počestná, aby si odřekla takového pěkného muže.

Druhé ráno vyšli spolu ti dva cestou do Rádlovy školy, ale ani jednou za cestu nebyla Karolína schopná odpovědět, zda si ho chce vzít. „Děsila se toho, jaký by to byl život, jaké věčné výčitky, jaké zhanobení jeho svatých citů, kdyby se potom dozvěděl, jakou si ji vzal.“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 173). Zároveň ale nesnesla ani pomýšlení, že by ztratila

člověka, který na ni tak zamilovaně hleděl a vroucně po ní toužil. V poledne po příchodu ze školy Rádl řekl Líně, že za pár měsíců by se mohli vzít a ona by mohla jet domů, protože nechtěl, aby bydlela u Majznerové, kde je to „takové sprosté a hanebné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 175). Opět však byli přerušeni, tentokrát ostatními studenty, kteří se jim oběma začali vysmívat, až se Karolína sebrala a definitivně se přestěhovala k panímámě zemjačárce. Tam si pro ni i přišel Rádl a dali si schůzku, po které si ji ale odchytila Majznerová s tím, že Král potřebuje peníze, jelikož „něco se mu stalo se stříbrem od pánů... zastavil to..., teď to musí vyplatit...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 183). Karolína to odmítla. Jako by se snažila vymanit z jejich vlivu a byla přesvědčená o novém začátku s Rádlem a o návratu domů, který ji tak zoufale chyběl. Její negativní postoj k jejich plánu na další získání peněz je rozzuřil. A aby jeho vztek pocítila, utrousil před studentem poznámku, že takovou „ešče u nás neměl, jako byla Lína...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 187). Dokonce se vzteky utřhl i na Poldu, která si nechala jeho peníze na pivo a to tak, že „chytil ji za krk a jak byla skloněna k dítěti nad postel, přimáčkl jí hlavu do peřin“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 186). Rádl se ihned vydal za Línou, aby z ní vymámil pravdu a jeho podezření ještě posílila tajně vyslechnutá konverzace mezi ní a Králem, kdy z ní mámil peníze. A když se jí optal, zda s ním něco měla, urazila se. „Poslední nit, na které visely její naděje, se přetrhla. Viděla, že je ztracena“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 191). „Ale já bych vám mohl, drahá Karolínko, všechno odpustit, kdybyste mě chtěla mít doopravdy ráda...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 192). Jenže to ona nemohla. Věděla, že by s ním sňatek uzavřít mohla, ale nebylo by to upřímné. Stále nebyla tak zkažená velkoměstem a nezdravým vztahem k Johanovi, aby neviděla, že by tímto rozhodnutím zmařila další život. Odešla proto od dychtícího Rádla a přišla do svého nového pokoj pokoje, kde se necítila jako doma a měla tušení, „že ještě této noci se něco s ní stane a nějak se všechno rozhodne...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 192). Už nebyla lítostivá ani bolavá, v jejím nitru byla zažehnuta „zlost chorobné ženy a zoufalství“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 192).

V noci začal Línu bolet zub a jak nemohla usnout, v hlavě se jí promítalo všechno, jak jednou viděla krásný pohřeb, „matka, která ji zavrhlá, nemožnost návratu do domova, opuštěnost a hanba, která ji čekala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 194). „Bolesti rostly. Najednou se jí vytryskly i v útrokách, stahovaly tam, řezaly a tlačily“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 194). Otevřela dveře do zimy, potichu, jako zloděj a vyšla na pavlač. „K tomu nebi zdálo se odtud tak blízko... Napravo k Černým polím, k východu, byla obloha jasnější“

(Merhaut, Josef: Černá pole, s. 195). Uviděla, jak je vysoko, jaká černota se pod ní rozestírá, ale i přesto „roztáhla ruce a nahnula se vší tíhou těla přes zábradlí... a dole, ve dvoře, něco zadunělo“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 195).

„Noc byla tichá. Nebe se jasnilo, hvězdy vyskakovaly, a na východě bylo to jasno pořád bledší a znatelnější“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 195). V šerém ránu našli tovaryši „na dvoře v zakrváceném sněhu mrtvolu mladé dívky“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 195). Král přišel kvůli kradenému stříbru o práci a za nějaké peníze si se ženou najal krámek, kde ona, „taková titěrka, vyschlá“ pracuje, zatímco on po hospodách a kavárnách „všecko dohazuje: hospody, krámy, služebné i milenky“ a i když má stále styky se všemi možnými lidmi, „je tlustý, opuchlý, jako vodou nalitý“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 196). Rádl se naopak stal „stavitelským palírem“, žije si svůj svobodný život a každý rok si ukládá „několik set do spořitelny“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 196).

Merhaut zakončil Karolín příběh věru tragicky, i když dosti předvídatelně. Co jiného zbylo dívce, kterou zavrhli jí všichni blízcí? Neviděla východisko, tak jak by ani žádná postava z naturalistického díla neměla vidět. Bylo jí předurčeno dojít ke zkáze. Jedinou útěchou, kterou autor čtenářům poskytl, je pocit zadostiučinění z Králova krachu a naopak radost za studenta Rádla, který jako jediný měl šanci a opravdu ji využil. Nenechal se pohltit zhýralým životem a všemi špatnými vlivy ve městě.

2.2.2 Předseda kuratoria

Jak už bylo avizováno předem, z čtenářského pohledu by se tato povídka mohla jevit jako jednoduššího rázu, vezme-li se v potaz kategorii, do které byla zařazena. V opačném případě je samozřejmě o něco komplexnější než první tři povídky v tomto Merhautově výběru.

Povídka má, jak je zvykem, mužského protagonistu. Je jím Pavel Škába, posluchač průmyslové školy v posledním ročníku. „Takový štíhlý hoch červených tváří, načechraných černých vlasů, černých očí, s černým, hedvábným knírkem nad zdravými, malými rty“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 198). Byl ubytován s dalšími dvěma studenty a jak to tak bývá, když mladí lidé žijí mimo dozor rodičů, užíval si město plnými doušky a bral vše, co mu nabízelo. To se týkalo hlavně děvčat. Jejich bytná, paní Vránová, jim pronajímala „zadní, krásný, světlý pokoj, jehož vysoká, moderní okna vedla na dvorek“ ve „veřejné budově dobročinného ústavu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 197). Ta měla, samozřejmě, pro hezkého studenta slabost a co víc, měla mladou šestnáctiletou dceru. „Světlovláska to byla,

s očima, které byly tak podivně modré, někdy hrály do zelena, a někdy, naplněny nějakou zvláštní touhou, se zdály černými“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 198). „Jsou starší než jak bývají u šestnáctiletých děvčat. Za těma očima není čistá duše dítěte. Ve svých šestnácti letech toto poupě už rozpuklo a se rozvilo“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 199). Pavel žil už v několika rodinách s mladými dívkami, žádná však neměla takový pohled jako Fanyнка. S většinou si také něco zkusil, ale skoro nikdy to nebylo vážné. Byl sice jednou zamilován do domácí slečny, se kterou se „lízali, tiskli a kočkovali“, ale nebylo to takový pocit, jako když mohl, byť jedinkrát, stisknout Fanyнку v náručí (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 199). A jak to tak bývá, tento mladík, který si spíše v životě užíval a nemyslel na následky, zde zastavil a kvůli jedné dívce, jedné šanci na nové zkušenosti, si převrátil život naruby. S touto dcerou své bytné postupoval neobvykle pomalu dle svých minulých zážitků – „tentokrát to nebylo lízání, tentokrát to byla vášeň“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 199). Vždy v její blízkosti pociťoval směsici odvahy a strachu. Tyto pocity prokládá autor svým obvyklým popisem okolí a vystihuje tím povahu situace. „Šeřilo se, tma splývala, padala a houstla“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 199). Může večer značit předzvěst příchodu hříchu? A když ano, tak koho se to bude týkat?

„Byla o hodně menší než on a jak se tak na něho zdola dívala, ve tmě její oči vyzývavě svítily“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 200). Konečně sebral odvalu k dalšímu posunu a po příchodu ze školy vyhledal Fanyнку v jejím pokoji, kde bylo zatopeno, zato tma. „Objal ji, vyzdvihl a líbal – –“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 200). Tu noc se mu spalo výborně a ráno bylo o kapku lepší, když se na něho slečna usmála. S takovýmto povzneseným pocitem odešel do školy. Merhaut ale nikdy své postavy nenechává moc dlouho v blaženém pocitu štěstí. Proto když ráno odcházel, spatřil po cestě kočár s erbem Winterfeldů, jehož jeden člen měl vazby na Škábovu bytnou, jelikož byl „předsedou kuratoria, které založilo a udržovalo ústav, v jehož domě byla paní Vránová domovnicí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 201). Winterfeld jezdil minimálně jednou týdně na inspekce, někdy se zastavil i víckrát. Škába ho na vlastní oči viděl ale poprvé, a to když se brzy vracel ze školy. Domovnice mu pomáhala do kočáru a Fanyнка vycházela z kanceláře s klíčem v ruce a „běžela všeska zardělá, nějak rozcuchaná, unavena, šátek držíc si u úst“ a ani mu nevěnovala pohled. Bylo mu to divné a jeho podezření prohloubili ostatní studenti, kteří tvrdili, že „Winterfeld jezdí do domu velmi často, vždycky když oni jsou ve škole, a že tam je pokaždé velice dlouho, ačkoli by tam vlastně neměl co dělat“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 201). Brzy však odhalil celou pravdu a jeho zamilované srdce začalo krváčet. Pan Winterfeld kdysi si do domu

dosadil svou milenkou, mladou vdovu, jeho přízeň později přešla na její dceru Annu, a když ta se vdala, „došlo na slečnu Fanyнку. A za tou prý nyní – už asi rok – pan předseda jezdí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 202). Škába tomu nechtěl zprvu věřit, když se ale hlouběji zamyslel, došlo mu, že „nebránila se, poddávala se mu, oplácela mu polibek polibkem“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 202). Najednou cítil neskutečnou žárlivost, že tato dívka, toto dítě, se mu tak jednoduše vydala, nejspíše jako včera jinému a zítra dalšímu. „Žárlivost tady byla, posadila se mu na krk ta černá kočka s škaredýma, jantarovýma očima a zatínala mu při první příležitosti do živého masa svoje drápy“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 202). Aby byl vidět rozdíl mezi pohledným a mladým studentem a starým, chlípným majitelem, autor si dal záležet se starcovým barvitým popisem. „Vysoký, hubený stařec, prohnutý v zádech, s dlouhýma, v kolenech prohnutýma a od kolen dolů poněkud rozbíhajícíma se nohama... A jeho obličej! Vychrtlý, šedivý, se špinavým knírem a ošklivýma šedýma očima. Na tvářích byl vyholen a jenom bod dolním rtem měl kopeček tvrdých vousů“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 202). Popis to byl vskutku nelichotivý a mladá slečna s ním určitě neměla poměr kvůli tomu. Je nasnadě si uvědomit, že se tady objevuje další postava zhýralé ženy – tady je to matka, která prodává vlastní dceru kvůli dobrému zaměstnání. Otázkou zůstává, zda za zkaženou mají čtenáři považovat i její dceru. Sice s takovým uspořádáním určitě nepřišla sama, ale jak si dal dohromady i mladý student, snadno se mu poddala, tudíž jí nejspíše nedělá problém sdílet lože s kdekým a ještě bez svazku manželského.

S chmurnými myšlenkami v hlavě změnil směr a následoval kočár k Josefovou. Když se dostal až k domovu, dveře byly sice zamčené, ale po zazvonění mu otevřela Ričinka, nejmladší Vránová, a Škába se jal prohledávat pokoje. Všude bylo prázdné, Ričinka mu sdělila, že matka odešla na nákupy a „Fany šla navrch s panem presidentem do kanceláře“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 206). On se tam vydal, hnán žárlivostí, zuřivostí a zvědavostí, a snažil se do místnosti dostat. „Chytil za kliku a hřmotně jí několikrát zarachotil. I o dveře se opřel, vší silou do nich tlačil a tloukl. Dech již mu nestačil“. Dveře nakonec šlechtic otevřel, „kožich rozepjatý a hlavu holou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 207). Škába se z toho pohledu zakoktal a nepodařilo se mu dostat dovnitř. Chytil ho ale takový amok, že ten rámus přitáhl právě přicházející paní Vránovou, která se snažila popřít dceřinu přítomnost v kanceláři. „Chci tam jít! Chci tam! Je tam Fany!... Hanba, hanba je to!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 208). Mladý chlapec byl tak rozrušen, že ztratil přehled o tom, co vlastně chce. Ještě před chvílí v sobě nesl pocit zamilovanosti a teď na tu dívku

pořvával, jako by byla obyčejná poběhlice. Pocity pokoření a žárlivosti v něm probudily to nejhorší. Domovnice už takový rámus nevydržela, vzteky na něho zařvala a strčila do něj, až se skutálel ze schodů. Vyběhl na ulici, zmatený a šokovaný vlastním chováním. Věděl, že všechno, co ráno cítil, bylo zničeno a ztraceno. „Teď měl již vysvětlení pro to něco záhadného, podivného a nevýslovného v jejich očích..., pro to, co ho k ní táhlo s čeho se lekal“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 209). Byla to zkušenost, co u ní zahlédl. Vědění, jak zacházet s muži a jejich touhami. Hnusilo se mu to a odmítal se k nim vrátit, pevně rozhodnut, že se odstěhuje a pro své věci k nim dá poslat, aby nikoho z nich už nikdy neviděl.

„Tápaje cestou jako ve snách zabloudil až někam do Černých polí. Jak to tu bylo smutné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 209). Stejně jako v předchozí povídce Merhaut odkazuje na svá oblíbená Černá pole těsně před závěrečnou tragédií, která má postihnout protagonistu. V případě Karolíny zvolil jeden z nejkrutějších konců, a to sebevraždu. U Pavla Škáby zvolil autor něco jiného. Vzhledem k době, ve které tvořil, bylo těžké nepromítnout do svých knih jednoho z největších strašáků, souchotiny. Takového člověka sám student potkal při bloudění. Díval se kolem sebe a neviděl nic veselého, jen budovy, kouř a tříčlennou rodinu s mužem souchotinářsky kašlajícím. „Byly to zuby, jakých tekou u nás celé potoky. Slzy otroka, který poprvé v životě chápal, jak těžké okovy celým generacím nevinných lidí věší na nohy onen dav velkopanských Winterfeldů, kteří berou jejich práci, jejich myšlenky, jejich zdraví i jejich ženy, a v odměnu za to nechají v otráveném vzduchu umírat – souchotinami. Jaké štěstí, že je tu alespoň tato dravá, nenasytná, neodbytná nemoc!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 210). S těmito pochmurnými myšlenkami se dostal až do Lužánek, kde se zhroutil na lavici a plakal. „Byl zimní den. V jeho slunečnu se chvěl zářivý chlad, který lezl do kostí. Ten hoch byl jenom v lehkém, nezapjatém kabátku...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 210). V podstatě sám si zvolil tento osud, takové zakončení svého mladého života. Nemusel tak učinit. Mohl odejít do jiného podnájmu, zapomenout a žít dál. Ale kde by v tom byl kousek tragična? Sám raději doufal v to, že chytí souchotiny a nechá se jimi krutě a bolestně zabít, než aby se podřídil, jak sám řekl, velkopanským Winterfeldům. Jak se obecně říká, a sám autor se tím očividně řídil, láska nutí dělat lidi iracionální činy.

2.2.3 Píseň práce

Příběh začíná hned zrána a sleduje mladého studenta učitelství, Jaroslava Folprechta, jehož propustili z vězení, kde „čtrnáct nocí přestál“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 232). Odpykával si trest za účast na dělnickém shromáždění, kde se jich setkaly „dva desetitisíce“, aby se spolu s ostatními nakrmil „vášnivými výkřiky a... fanatickými teoriemi táborových řečníků“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 232). Toto setkání a následná demonstrace samozřejmě nebylo povoleno, tudíž se strhl konflikt s městskou autoritou. „Vojsko, pěchota, myslivci i jízda obsadili všechny otvory náměstí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 232). Nikdo se nikam nemohl hnout, nemohli utéct pryč, „někdo v davu nepohodl se se srážníkem“ a ozval se křik, „trochu zoufalý a trochu vášnivý“, až „dragouni s vytasenými šavlemi rozjeli se do zástupů“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 233). Folprecht sám se raději ke zdi přitisknul, někým či něčím byl zraněn a snažil se nezapojit se do té mely, která se tam vytvořila. „Ve spáncích měl horko, rukama mu to zacukalo, hlavou mu to zatřeštilo a do srdce mu to zakřiklo“ a najednou stál uprostřed ulice a samotnému strážníkovi odvážil se sdělit nějakou myšlenku svou, což mu vyneslo zatčení a čtrnáctidenní nedobrovolný pobyt ve věznici (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 233). Stalo se tedy to, co se lidem stávalo – byl potrestán za něco, co udělalo množství dalších lidí, kterým se ale nic nestalo. Pro něj o to hůř, že byl stále mladý a nezajištěný. V nepříjemném prostředí vězení zhubnul poslední přebytečná kila, co snad ještě měl a snažil se vydržet stravu, která byla ještě horší než ta chudá domácí. Zde Merhaut odkazuje opět na chudobu jako jeden z hlavních aspektů, které určují životní dráhu hlavní postavy. Když ho konečně pustili, rozběhl se, „aby co nejdříve byl z okolí šedivé té budovy“ a neustále se ohlížel ze strachu, „že po něm strelí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 235).

Těsně před návratem domů si ale uvědomil, že takhle se před rodinu postavit nemůže. Musí počkat, až sestra odejde do dílny a otec do továrny. S matkou „samotnou už spíše se vypořádá a umytý, domovem zase načichlý, lépe se připraví na shledání s otcem“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 235). Vyhnul se tedy přímé cestě a zahrnul k Černým polím. „... a mezi pole, na širokou mez se posadil. Zde bylo jeho místo. Zde měl svůj keř planých růží, v jehož stínu lehával s knihou v ruce. To zde byla jeho kaplička, do které chodíval se klanět Bohu všudypřítomnému“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 236). Čtenáři už tuší, že tento výbor z próz se *Černá pole* nejmenuje jen tak a autor k tomuto místu má opravdu vřelý vztah. Proč jinak by tam posílal své postavy, když jsou v úzkých. Zde bývalo jeho místo, kde mohl pozorovat krásu přírody a lidi, chodící jemu na dosah. Tady mu bylo příjemně při učení a

vždy na cestě domů měl pocit klidu a svátosti. Modlil se zde sám, někdy i s ní, „kandidátkou učitelství, jako on, a také taková bledá, chudá a tichoučká“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 237). V těchto pár větách se objevuje nový aspekt, a to náboženství. Protagonista je očividně silně věřící a být v kontaktu s Bohem. A poprvé je zde zmínka o objektu jeho milostné touhy. Scházeli se tu, někdy nemluvili, jindy si malovali růžovou budoucnost, až vyjdou ze školy a budou samostatní s „pěťadvacetizlatkovou gáží“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 237). Nikdy si nevyjádřili city, nikdy se sebe nedotkli, „právě to bylo to krásné v jejich čistém, přátelském, kolegiálním poměru“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 237). Jenže to všechno byla minulost, teď byl červenec, všichni jeho přátelé měli hotové zkoušky a on se vrátil z vězení. Mladík byl očividně zamilován a to, co ho drželo při smyslech byla prostá naděje. Ta mu ale byla odňata v okamžiku, kdy ho vsadili do vězení. Ano, měl na to svůj podíl viny, neměl chodit na ilegální demonstraci, ale i tak cítil tu hořkou nespravedlnost. Merhaut tedy čtenáře vítá v příběhu hned z počátku smutného a je jen na nich, zda budou naivně věřit ve šťastný konec. Bylo by to logické, když se všechno zlé už událo, aby se protagonistovi už jen dařilo. To by byla ale podryta idea naturalismu a jeho principy. Čtenáři by proto měli spíše očekávat další morální propad hlavního hrdiny. „...veliké oko nebe obrátilo i na Folprechta plný svůj žár“ a on se nechal koupat v očišťujícím teple, které jako by smývalo špínu, plíseň a ztuhlost a dalo průchod jeho zoufalství ve formě slz stékajících do země, jež líbal (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 238).

Příroda dala mu sílu vrátit se domů, ale stále cítil, jak „srostl se svými Černými poli, miloval se s nimi a mazlil“ a byl vděčný aspoň za tento brněnský kus přírody (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 239). „Vyrostl ve městě, ale oba jeho rodiče byli původem lidé venkovští“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 240). Cítil v sobě tento odkaz, zvláště když rodiče čím dál častěji mluvili o touze, „aby zbytek svého života jednou mohli v pokoji někde strávit na prsou matky země“ a být pohřbeni na vesnickém hřbitově se svými předky (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 240). Přátelé se mu smáli, že Černá pole nazývá poli a vytahovali se, že pravý venkov vypadá jinak – a on doufal, že ho jednou spatří, že rodičům splní jejich sen. Zdá se, jako by zde Merhaut mohl reflektovat vlastní pocity. Sám pocházel z malé vesnice, ale už jako malý byl z jejich spárů vytrhnut a žil v městském prostředí. „Co mu zbývalo? Písaření někde ve městě, ošumělá velkoměstská existence, zaházená prachem kanceláře a užírající se hrozným probuzením z krásného snu mladých let“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 241). To vše, konec jeho ani nezapočnuté učitelské kariéry, na něj opět dolehlo a veškerý klid, který před chvílí pociťoval, zmizel. Když dorazil

k domovu, na dovře pobíhalo několik dětí do školy nechodících, které se na něho ustrašeně dívaly a k matkám běžely. Raději rychle zmizel ve dveřích jejich příbytku a pomyslel si: „Ach, milo tu bylo..., domov tu byl... a čistota, která voněla v těchto úzkých zdech, zahřála jeho srdce“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 242). Báł se i odložit si, čekal na dovolení, jestli ho tu chtějí, jestli mu odpustili jeho provinění. „Matka vešla. Ve vyhrnuté zástěře nesla vrchovatě dříví. Nic netušíc učinila krok... a uviděla jeho postavu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 242). Vykřikla překvapením, dříví se rozsypalo po podlaze a Jaroslav čekal na rozsudek. „A kolem krku ho vzala, čelo mu líbala, hlavu jeho tiskla a such jeho vlasy vložila svými slzami. Na nic se ho vyptávajíc, nic nevyčítajíc...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 242). Nestihl se ani obhájit a už ho držela v objetí, chystala mu oběd a koupel. Bylo jí ho líto, plakala pro něj, ale neptala se ho na nic, „bojíc se v mateřském citu doteknout se jeho zhřešení (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 243). S lehkým strach optal se na otce a maminka mu pověděla, že se snažil za něho v ústavu přimluvit, ale marně. „Ruce jí líbal, ruce kostnaté a zkřivené, a rozplakal se s ní. Sám v té chvíli věřil, že bude líp. Učištěn, ve vyprané košili, vyplakán a zahříván blízkostí své matky, cítil se volnějším a energie života znovu se začala prolévat jeho žilami“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 243). Na chystaný oběd ale dorazil i otec, jehož reakce se Jaroslav báł nejvíce. Syna sice přivítal, ale neupomněl mu připomenout, že jeho studie jsou pryč, a že i když se tam připletl náhodou, neměl se prát s policisty. „Byl jsem za tebe prosit... Nechtějí o tobě slyšet... Jsi prý socialist...“ Stud a hněv otci ani nedovolily doříct to slovo (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 244). Jaroslav se sice snažil odprosit, ale marně, jelikož otec to nechtěl dále rozebírat. Poobědvali sice spolu, ale v tichosti, až otec opět odešel do práce a Jaroslav ho po chvíli následoval s úmyslem, že „nevrátí se domů dřív, dokud nebude moci přinést zprávy potěšitelnější“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 245). Venku ho ale opět přepadly chmury – je mu přeci jen pouhých dvacet let, je nedostudovaný a jeho sen postarat se o rodiče se pomalu rozpadá. To mu dělalo největší starosti spolu s myšlenkou o nařčení ze socialismu. Od otce si doma často četl socialistické noviny a nikdy jim nepřišel na chuť. „Socialistou být a vzdát se vlasti, tak vroucně milované, – to mu připadalo nemožné... a hrozné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 251).

Jaroslav se tedy vydal po okolí, aby si zajistil lepší vyhlídky do budoucnosti. Nikdy ale nepochodil, říkali mu socialisto a odbývali ho. „Kainovo znamení kriminálu četl mu každý na čele“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 252). Domů se vrátil pozdě večer. Žádnou práci si nesehnal, což jak on, tak jeho rodiče museli v hloubi duše čekat. Všechny jeho myšlenky

mu ale vnikly nápad, že by mohl odjet na venkov, na opravdový venkov, kde žijí příbuzní z otcovy strany. Konečně by byl blízko přírodě, vlastní rodině a snad by i načerpal novou sílu a nebyl doma, kde všechno dusilo jeho neštěstí. „Otec, matka i sestra složili se mu na cestu. Od každého dostal zlatku“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 256). Bylo to od nich velmi štědré gesto. Nejen z důvodu chudoby, která jim byla blízká, ale ukazovali tak svému synovi a bratrovi, že ho stále velmi milují a záleží jim na něm. On chtěl jít sice pěšky, aby rodinu nezatěžoval ještě více, ale to matka nedovolila, že by dělal špatný dojem, tak ho sestra doprovodila na nádraží, koupila mu lístek a stála tam, dokud neodjel. Matka ho žádala, aby příbuzným neříkal, jak to s ním doopravdy je – „jak to řekla prosebně, jak oči se jí přitom leskly, jak se jí třásl hlas..., jak chvělo se v jejích slovech celé veliké pokoření, které mladým svým hříchem jim všem způsobil!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 257). Láska a pokoření, tyto dva pocity ruku v ruce šly v jejich rodině. Možná i proto Jaroslav raději odjel, aby nezpůsobil rodičům zbytečnou bolest.

Nasedl tedy do vlaku „a zas mu bylo veseleji a zas už měl radost z té cesty“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 258). Zbytek cesty ušel Jaroslav pěšky a když dorazil do Buchlic, místní ho nasměrovali k Folprechtům. Tam ho u dveří uvítal mladík v jeho věku a ihned odběhl pro svého otce, který ho uvítal se slovy: „Tak to je ten student“ a oba muži s ním uctivě mluvili, jak se na městkého pána sluší (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 259). Jaroslav je při tom nechal, i když se mu nelíbilo lhát, ale pamatoval na matku, která ho zapřísahala, aby jim nedělal ostudu.

František, jeho bratranec nacházející se zhruba ve stejném, se jal Jaroslavovi všechno ukázat – od hřbitova přes pole a výhled na kopec svatý Hostýn. Ten návštěvníka natolik zaujal, že ho na něj hned druhý den jeho průvodce vzal a „městkého studenta velmi šetřil“, jelikož „zvolil cestu příjemnější, delší sice, ale roztomilejší“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 262). Když dorazili na kopec, spatřili tam poutnický kostel. „Studený vítr Jaroslava uhodil do tváře, když vstoupil na terasu před opraveným kostelem. Divné, nevýslovně měkké, varhanové jakési tóny táhly z toho hvízdání větru do rozbouřené jeho duše.“ „Věděl jen a cítil, a duši jeho sladce hrálo to vědomí, že veliký kus české Moravy zelenal se u jeho nohou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 263). Vešli až do poutnického kostela, kde „mohutné chvění, svaté a čisté, bezohledné a prudce mrazivé Jaroslavovi zaškubalo ve všech nervech“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 264). Najednou pocítil víru se vším všudy, jak ji nikdy v městském prostředí nemohl poznat, obklopen cynismem, lhostejností, rouháním a

nevěrníky. Typická společnost vyskytující se napříč Merhautovou tvorbou. Kromě práce, jež se zde dokonce vyskytuje v názvu a její absence je příčinou protagonistova smutku, je to další spojovací prvek. Prohnilost společnosti, jež zapouští kořenu hluboko a své oběti odmítá pustit. Proto byl tím místem klidu a posvátnosti okouzlen natolik, že po příchodu domů zatoužil jít spát s bratrancem do zahrady, aby byl tomu posvátnému kopci stále nablízku a mohl ho mít na očích. „Celé dny a noci Jaroslav trávil potom v této zahradě, daleko za vsí, s výhledem na Hostýn, s černým psem ve dne a s bratrancem v noci“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 265). To se nelíbilo strýcovi, ani bratranci – strýc byl „křejčí s rozhledem dosti slušným na vesničana“, který zamlada pracoval ve Vídni a zde obdělával pole, ke kterým se přiznal (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 265). Jeho syn zdědil po něm „jakousi touhu po širším obzoru“, rád četl knihy a ještě raději noviny (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 265). Oba se tedy přirozeně těšili, že s ním budou moci rozprávět, Jaroslav se ale „houževnatě odmlčoval“, skoro jako by se „bál každého styku s lidmi“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 265). Tíže lží a zatajování se na něm projevovala velmi nevhodně. Našel tady ale onen klid, který jeho zjizvená duše tak potřebovala. „...ode dne ke dni válel se na prsou své milenky země. Tady byla, po kterých toužil, která zdaleka volávala na něho do Černých polí a zeleným šátečkem na něho mávala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 266). Příbuzní se s ním přestali snažit mluvit a nechávali ho samotného. Jaroslav tak neměl ani pocit, že jim překáží a jako poděkování jim hlídal zahradu, kde si hrál se psem, nabral barvu a opět vypadal zdravě. V těchto dnech se skoro už ani netrápil tím, co se stalo a hlavně, co bude, „fatalisticky poddával se tomu, co bylo a jak to bylo“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 267). Ocítl se v tom sladkém období, kdy zapomněl na trápící se rodinu a ztracenou budoucnost. Žil si tak, jak chtěl, bez jakýchkoli závazků a stresu. Jenže jak dlouho tohle může trvat? Jak dlouho může nehledět na důsledky svých činů a beztrestně si přiživovat na společnosti?

Vzpomněl si také, jakou radost mu na škole dělalo kreslení, které mu tak šlo a díky kterému „jako by slovem někomu řekl, čím mu přeplněná duše přetékala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 268). Jak dny plynuly, Jaroslav se stýkal jen se třemi bytostmi živými: s bratrancem Františkem, psem Cikánem a lesníkem Ševčákem. Nejmileji mu bylo se psem, se kterým si celý dny hrál a mazlil se, ale s lesníkem v něm ožívala jeho zapomenutá kreslířská touha. Byl to Polák, „měl knír mocný, rozčechraný a vztyčený, roztažené a stále se roztahující chřípí, velké oči a náruživě tažené obočí“ a hlavně byl „neúprosný revolucionář“ nadávající na Rusy a jejich cara (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 271). Čtenář

si zde může všimnout národně sociálního aspektu, který je tak důležitý pro tuto povídku, a který sem Merhaut vložil poprvé skrze obvinění Jaroslava ze socialismu. Pro autora jedno z hlavních témat jeho tvorby. Nejzajímavější na lesníkovi byly ale obrazy, které Jaroslavovi ukázal, a které každým rysem dokazovaly, že jsou „polské, náruživě polské, vlastenecké a svobodmilovné“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 271). Skýtaly v sobě část polských dějin, až se Jaroslav rozhodl, že něco takového by měl udělat pro dějiny vlastní země. A dokonce ihned dostal výborný nápad. „Porážka Tatarů na Hostýně! – Není-li to vznícený, hořící, dramatický akt dávnověkých našich dějin?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 272). Ani jednou však nebyl Jaroslav schopen své pečlivě vymyšlené a v hlavě uložené plány přenést na papír. Byl z toho nešťastný a přestával věřit, že to kdy vůbec uměl.

Po třech týdnech od příjezdu a dnů zoufalství z vlastní neschopnosti se konečně odhodlal k cestě zpět domů, „aby někde písářské místo si vyhledal“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 273). Tu práci, o které prohlašoval, že není pro něj. Tyto ne moc příjemné plány mu ale překazil František, když mu oznámil příjezd ochotnického divadla a malíře Schwaigera, „co bydlí pod Hostýněm v lese“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 275). „Snad aby zašel si k němu a složil u něho zkoušku svého talentu. Dát si od něho říci úsudek, je-li k něčemu a dovede-li co na této dráze!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 276). Vydali se tedy Jaroslav s Františkem na divadlo a po marném čekání na malíře, který nakonec nedorazil, začal Slávek litovat vlastní přítomnosti, zvláště, když se jeho bratrance začal chlubit jeho vyhaným titulem. Jediné, co ho zde zaujalo a nejspíše ho i na oné události drželo, byla bledá dívka, tolik připomínající jeho studijní přítelkyni z Černých polích. Přítelkyni, která zvládla dostudovat a může se směle věnovat kariéře, na kterou oba čekali. Kterou možná mohli prožívat spolu a začít tak život bok po boku. Jenže poté se začalo vše hroutit. Měl pocit, že v davu lidí zahlédl povědomou postavu. „Měl tady nepřítel. Neviděl jej posud zřejmě, nenahmatal ho posud rukama a jasně ho nepojal zrakem, ale ustrašený cítil, že ho zahlédl, že ho jen tak pohledem zachytil a zase z dohledu ztratil, že ani ještě neví, je-li to on..., ale neměl už pokoje“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 282). Jeho tušení však bylo pravdivé, když z davu vystoupil „student ze třetího ročníku brněnského pedagogia“ a začal se ho vyptávat, co tu dělá a zda má už práci (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 283). Jaroslavovi bylo jasné, že teď už je jen otázkou času, kdy se všichni přítomní, včetně jeho příbuzných, dozvědí o jeho lžích a podvodech, koneckonců měl pocit, že už polovina sálu ví, co je zač. „Jaké zahanbení! Ne hanba z toho, co provedl, ale hanba, že jim tu lhal a že se tu v mladém studu vydával za něco, čím nebyl!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 284). Sám ze sebe byl

zhnusen a vnukl si nápad, že ještě této noci uteče a strýci pošle dopis s doznáním. „Vyhnán je odtud, utíkat musí z místa, posvěceného popelem předků“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 285). Ze slavnosti odešel k příbuzným domů a zamířil přímo do zahrady, kde narazil na Františka, jak se vyhýbá společnosti. Zvědavý se ho optal, proč se schovává, když tam všechny zná a on mu jen odvětlí, že on, „krejčovský tovaryš, proletář“ si tam nemá s nikým co říct, na rozdíl od bratrance. „Poslouchejte, Frantíku, vy jste socialista!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 287). Ten se k tomu přiznává a dodává, že hodně čte a dvě zimy strávil ve Vídni jako kdysi jeho otec. „Frantík řekl to skoro s hněvem, pevně a žhavě, jako by se vyznával z tajného hříchu, za který není potřeba se hanbiti“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 287). Svěřil se mu, co potajmu čte, jak smýšlí, a že je nespokojen se společností, která ho „přijala přec jen dle hodnosti krejčovského vyučence“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 288). To vyvolalo v Jaroslavovi k němu vlnu náklonosti, až se rozplakal a řekl mu, že jsou přeci bratři a ráno mu poví, proč nechce, aby ho nazýval „pane učiteli“. Ale jakmile Frantík usnul, lehce a potichu vykrádal se ze zahrady, „neboť odcházal navždycky z toho kraje“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 290). František v něm probudil sympatie více jak kdy a dal mu naději, že i jako socialista, za kterého ho každý má, by nebyl sám. Jaroslav však takovému smýšlení neholdoval, proto od svého plánu neustoupil a opět prchal od rodiny jako zločinec, kterým koneckonců byl. Pes ho následoval, ale jakmile byli moc daleko, začal štěkat, kňučet a výt, až „ocas svěsil mezi nohy, uši schlípl a jako střela utíkal zpět – domů“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 291). Jako by ho tímto okamžikem opustilo ho vše spojujícího ho s touto krajinou. Mohl tak s lehkým pocitem odejít, a přec v něm zůstávala těžkost a pach lhaní. Neměl dost peněz, aby se dostal vlakem domů, šel tedy pěšky a když už nemohl, zastavil se na poli, kde pracoval a v hospodě pak složil hlavu. Naštěstí mu po nějakém kusu cesty už peníze stačily, tak nasedl na vlak a jel domů, beze strachu z návratu k otci.

„Přijel ve čtyry hodiny odpoledne. Matka přitiskla ho na srdce. Matka, tak dobrá, ustaraná, oddaná a odpouštějící jako vždycky. Jen jaksi byla hubenější a ustaranější“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 294). Vzhledem k tomu, že matka byla pro Jaroslava důležitou osobou a nejspíše i nejvíce milovaným členem rodiny, každé změny k horšímu si na ní všímal. Jako by ji chtěl ochránit od všeho zlého a byl sám na sebe naštvaný, že toho není schopen. První informací, kterou dostal bylo, že otec není v práci, jelikož už druhý týden se stávkuje, což v něm vyvolalo něco „slavnostního, tušení něčeho nezvyklého, dalekosáhlého a bojujícího“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 294). Šel se podívat za otcem, který na něho díval se „bez úsměvu, skoro chladně“ a připojil se k jeho pochodu a

myšlenky jejich byly naplněny stejnou „zoufalou hořkostí vyděděných“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 295). V davu dokonce viděl černopolskou dívku, ale „ani vzpomínka na ni už mu neposkočila mozkiem“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 296). Nejspíš by ho mělo těšit, že všichni dělají to, co on udělal nedávno. Ale proč by taky, když teď nikoho nečeká trest? Proč, když on zaplatil tak krutě? Autor si velmi krutě pohrává s osudy svých mladých hrdinů a na tomto bývalém studentovi opravdu neštěstím nešetří. Sice si za své neštěstí mohl sám, kupříkladu jako Karolína a Pavel, ale na rozdíl od nich on chtěl své chyby odčinit a vypořádat se s nimi. Nehledal útěchu ve smrti. A přes to i za tuhle odvalu nenašel pokoje. Vzpomínal na vzpory předešlé, jak jeho otec „tloukl na vrata fabrikantských paláců“ a jak matka od rána do noci prát a žehlit musela, „s prsty od práce zkřivenými“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 296). Najednou se odněkud ozvala hudba a snad všichni se jí vrhli vstříc, až na ně dva. „Byli nyní proti proudu...byl by se bil za starého otce, který ustaraný vedle něho šel, za matku, která doma ruce si upírala ve studené vodě, za sestru, přikovanou k mučidlu šicího stroje, ...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 297). Zkrátka a dobře měl chuť se bít za všechny utlačované. Po návratu domů zlíbal matku i sestru a poprvé „přál si mít peníze, peníze, peníze“, aby se mohl řádně postarat o rodinu (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 298).

V tom si vzpomněl na svou kresbu a zapřemýšlel, zda mu k něčemu bude, zda „dá mu obživu, zabezpečí rodičům klidné stáří“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 298). Dal se proto do práce a usmyslel si, že tu kresbu dokončí. „Píseň práce hlučela dvorem dělnického domku. A ticho bylo najednou, jako by ji poslouchali lidé, kamení, zdi i nebesa“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 299). Jaroslav zpíval si s lidmi „a všecko se v něm třáslo horkou touhou počínu, dílu a práci“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 299). Jeho život jako by najednou začal dávat smysl a jeho kreslířská touha vyplula na povrch. Nepotřeboval uznání nějakého umělce. Potřeboval onen pohon, který mu dodávala snaha se opět začlenit do společnosti a býti prospěšným. Není divu, že právě zde, na konci povídky a ve vyvrcholení, Merhaut pokládá poslední kousek skládačky a vysvětluje název díla. Píseň práce, název jeho velkolepého díla a zároveň okamžik, kdy vzal osud do vlastních rukou. „Hostýnská svatyně měnila tvary. Byl zní pod čarami jeho tužky jiný chrám, fantastického jakéhosi slohu..., a nevznášela se už nad jeho střechou Marie Panna, ale postava jakási okřídlená, vyzdvihující kladivo a knihu, s puklými pouty na nohou, vzletující a podmaňující si svět. Práce!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 299). Až k ránu svůj obraz dokončil, tak moc ho ta idea pohltila. A paradoxně až doma, kde se stalo vše zlé a odkud utíkal. „Chtěl vydělávat. Chtěl rodičům pomáhat!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 300). A tak svou kresbu šel ukazovat a

nabízet, až i koupila litografie a dokonce „Jaroslava pozvali, aby kreslil obrázky do ilustrovaného socialistického listu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 300). Do socialistického! Najednou se stal tím, za co ho všichni hanebně považovali. Stal se socialistou, ale najednou to bylo něco, na co by měl být pyšný, stejně jako jeho bratranec. Domů tak přinesl první peníze.

Byl bílý den. Slunce vyhledalo právě nádvoří jejich kout a zasvítilo na vymytý stůl. Zlatníky mdle se zableskly v jeho záři...“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 300). Jaroslav se probudil a jeho myšlenky padly na Polákovy kresby, na jeho vlastní vize o obrazu ukazujícím pobité Tatary, aby hned se obrátily na „páchnoucí síň litografie, která mu dnes zaplatila za jeho obraz... V usínání se hořce rozplakal.“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 300). Tak jak příběh Merhaut započal, tak ho také skončil. S hořkou pachutí Jaroslavova osudu. Nadějného učitele a snad i malíře. Ironie, se kterou s ním zacházel, je až nesmírná. Společnost ho odsoudila a po čase, kdy se poměry změnily, ho velebila. Ta samá zkažená společnost, pro kterou chtěl být prospěšný a pro kterou studoval. A i když dopadl mnohem lépe, než jeho kolegové z ostatních próz, nikdy nedošel klidu a spokojenosti. Jeho jedinou útěchou mu mohlo být, že pomohl rodině na krok se vzdálit od chudoby – přece jen přišel další pracující. Ale za jakou cenu? Za zaprodání duše?

2.3 Tragédie malého člověka

Poslední prózou v Černých polích je Tragédie malého člověka. Svým obsahem by se dala zařadit mezi první trojici příběhů. Pojednává o rodině, která je na tom finančně špatně a kde se rodiče snaží o to, aby aspoň pro své děti zajistili lepší budoucnost. Proč je ale tato povídka zařazena samostatně? Aby mohla být počítána do první skupiny, nesměla by zde být postava, která svou nerozvážností a s vědomím špatných důsledků uvrhla vlastní rodinu do víru špatných událostí. V tomto případě to byl otec. A místo toho, aby se pokusil o vyřešení problému, zvolil raději smrt a svou rodinu nechal na pospas kruté a nejisté budoucnosti. A nemůže být zařazena ani do druhé skupiny. Sice končí podobně jako *Had*, kdy Karolína raději zvolila smrt, než aby se vrátila do neutěšitelné reality, ale ta jednala kvůli nešťastné lásce. Zdejší protagonista tak jednal čistě ze strachu a sobeckosti. Merhaut zde opět ukazuje obraz tehdejší společnosti, kdy v lidech, na které jste se měli spolehnout, nebylo nic dobrého.

Povídka začíná popisem starého židovského muže a jeho obchůdku v dolní části městského domu. Vypravěčský styl se v této části lehce liší od zbytku knihy i od zbytku

příběhu. vypadá to, jako by ke čtenářům přímo někdo promlouval a snažil se jim přiblížit povahu toho muže a zlou auru, která ho provází.

Hlavním předmětem je „prázdný krám v naší ulici“, který je součástí „vysokého, s kočičí láskou opatrovaného a stále zrovna vymydleného domu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 211). „Majitel domu, žid, který nejdříve kořalkou a potom lichvou okradl celý jeden široký pruh Moravy“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 211). Přestěhoval se do Brna, kde úzkostlivě opečovával svůj dům a nechával ho opravovat mnohem častěji, než by bylo nutné. Ven vycházel pouze jen kvůli obdivování své jediné radosti. „Jako pes, který v životě mnoho kousal a teď s vylámanými zuby a pelichající srstí, otlý a dýchavičný válí se ve své boudě, vylézaje z ní na svých zviklaných hnátech, jenom aby vytřepal blechy svého prašivého kožichu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 212). Musel to být opravdu nelíbivý pohled a autor se rozhodl ho čtenářům zprostředkovat se všemi detaily. K lidem, stíženým krutým osudem, nepocítil muž špetky soucitu, ale ke svému baráku jako by cítil pouto – „tvrdý ke tvrdému“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 212). Byl ale už stár a „čím více oči židovy slábly“, tím více se snažil naleštit vlastní dům. Byla to taková alegorie na jeho vlastní život – zatímco on umíral, jeho dům vzkvétal. Do obchodu pod ním ale nikdy nikdo nevešel, nikomu se tam nedařilo. Chorobnou radost, kterou měl ze svého domu, kalil mu jenom ten prázdný krám“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 212). „Byly to úryvky přesmutných existenčních dramát malých lidí“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 213). Nájemníci vydrželi pobyt vždy tak čtrnáct dní, nejdéle měsíc a krám byl zavřený měsíc, čtvrt roku a jednou dokonce i celý rok. Vystřídal se tu hokynář, pekař, holič, oděvy, hostinský, trafika, koňské uzeniny, ale vždy odešli, zkrachovali, zkrátka nikomu se nedařilo, „a tak se tu střídali stále... – a nikdo neostal“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 213). Jako by starcova zkažená nátura nedovolovala vstoupit štěstí ostatních lidí. „Jakoby kletba všech židových hříchů“ odrazovala odvážlivce, kteří se nechali zlákat krásným zevnějškem, aniž by vzali potaz zkaženost nitra nejen domu, ale samotného majitele (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 212).

Jedním ze sedláků, kterého Šiler, onen starý a na domu lpící žid, okradl, byl Metod Fikar, který se se ženou a malými dětmi musel narychlo a skoro s ničím přestěhovat do města. Nejspíše už tímto počinem, tímto prvním špatným zážitkem sena ně přilepila smůla a odmítala se pustit. Asi čtvrt roku žili v Brně ze zásob, když se Fikar nechal přemluvit k „pronájmu mnohoslibného hostince v novém domě“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 214). Byl to hostinec věru pěkný, vonící novotou a „i paní Fikarové se to líbilo, i děti se radostně

rozběhly po širokých síních“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 214). „Ale štěstí netrvalo dlouho“ a jelikož byla lokalita hostince tak nešťastná, museli po čtvrtletí odejít – to se opakovalo ještě asi třikrát (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 215). Neustálé stěhování a nestálý příjem se projevoval tak, že začali méně jíst, stále tři jídla denně, ale ne tak bohatá a rodiče přenechávali lepší jídlo dětem. Děti se vyptávaly: „Maminko, pročpak tam není to a to (chléb, koláče, hrušky), jako bývalo?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 215). Netušily, co všechno jejich rodina musí podstupovat, snad až na nejstaršího syna ve věku deseti let, „který pamatoval se ještě slabě na statek“, a „který chodil do čtvrté třídy obecné školy“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 215). Byl slabý, ale chytrý a připravoval se na gymnázium. O to více rodičům bylo líto, že pro něj nemají jak dostatek jídla, tak budoucnost, kterou on si vysnil, když „do knížek hlavu skláněl“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 216). Jak už bylo předesláno, otcova slabost a sobeckost připravila rodinu o vše a při tomto autorově popisu nadějného a mladého chlapce na čtenáře dolehne tragičnost jejich osudu o to více. Báli se toho okamžiku, kdy mu budou muset říct, že nebude moct jít do učení, ale bude se muset věnovat řemeslu.

Jednou, „za teplého podzimního odpoledne“, přišel Fikar domů a sdělil ženě, že našel novou pracovní příležitost (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 216). Dle jeho vyprávění ve městě všude hledal a všude se ptal na nějakou slušnou práci, která by uživila celou jeho rodinu, ale jediné, co mu zbylo, bylo jít za starým Šilerem a nastěhovat se do onoho prokletého krámu. Nad dveře si Fikar pověsil ceduli *Restaurant Fikar*, kterou s sebou nosil od začátku své městské kariéry. Snad aby mu přinesla štěstí, i když to vypadalo, že dělá přesný opak. Manželce se to samozřejmě nelíbilo, ale moc dobře věděla, jak na tom jejich rodina je, a že se musí chytout každé příležitosti. Samozřejmě že jen marně čekali manželé Fikarovi na zákazníky, nikdo nechodil a peníze jim stále ubývaly. Když se později Fikar dozvěděl o minulosti tohoto obchodu, byl rozrušený, že ho žid opět obral a zničil. Nebyla to ale jeho vina? Věřit muži, kvůli kterému se museli vystěhovat, a který může za neštěstí nespočtu lidí? Den ode dne byl Metod zoufalejší, pozoroval neměnicí se běh života, až na ženu vykřikl, zvolal ďábla a „dodal tišeji, v děsivé jakési předtuše nadcházejícího konce: „Nebo tu umřeme všichni hladu a musíme sirkami žaludek nasytit!““ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 218). Od té doby se o něho Anna bála, „sledovala ho s chorobnou starostlivostí ustrašené matky, zacházela s ním jako opatrovnice s nemocným“, hladila ho ve vlasech, utěšovala ho a nosila mu čaj (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 218). I po usnutí dětí sedávali a čekali, jako by se snad něco mohlo změnit a někdo by vešel do jejich

restaurace. Anna to už ale déle nevydržela a odešla na lože, kdy ji později uplakanou našel Metod, „rukama bral její hlavu, líbal její mokrou, slzami zalitou tvář“, až sám se rozplakal (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 219). „Oba měli tváře mokré, slzy jejich se mísily a slévaly v jediný hořce slaný proud, který zaléval polštáře, do otevřených úst jim vtékal a horké jejich obličej lepil k sobě v bolestném dotyku dvou rozpálených těl“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 219).

Druhého dne Fikar odešel do města s tím, že „děti přece nenecháme umřít hladu“ a vrátil se až na večer, takový zamlklý a vyhýbavý (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 219). O pár dní později se ale stalo něco neočekávaného a do krámu vešli čtyři lidé, „dva muži a dvě děvčata, snad sklepníci a služky bez zaměstnání“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 220). Fikar jim ihned přinesl čaje a jal se přidat k jejich společnosti, které vévodila jedna z dívek, „hubená v těle, mrštná a nápadná“, co měla hrdlo „neustálým žvaněním ochraptělé“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 220). V kapse ale měla „drobné stříbrňáky i měď“ a za každou rundu čajů s rumem poctivě platila (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 220). Bohužel její pozornosti neutekl ani čaj pro pana majitele a ten se nechával opíjet, až „všecky smysly utíkaly z jeho mozku“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 223). Tato dívka také chtěla započít rozhovor s Fikarovou, ta se ale jen tak nedala. Na rozdíl od svého muže moc dobře tušila, jaká sorta lidí do jejich skomírajícího podniku přišla, a že to nebude žádná záchrana, ale píše pomyslný poslední hřebíček do rakve. Dívka se „pořád točila kolem Fikara. Stále na něho mluvila, za ruku ho brala“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 223). Jemu se to samozřejmě líbilo, když „ruka toho děvčete byla tak teplá, jak na ruku jeho se zálibně kladla, jak jeho týl hladila“ a vzpomínal přitom na své bezstarostné mládí, kdy s kamarády popíjel a takto mladé díky jim dělaly společnost (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 223). Nakonec to ale už byl postarší muž a rozhodl se nechat radovánky mladým a jít spát.

Když už hodiny odbily půlnoc a v místnosti zůstaly jen Anna a ta tulačka, dívka pronesla: „Tak, kde budu spát, paní?“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 225). To Annou otřásl, dotáhla k nim manžela optala se ho, zda je pravda, že se na tom s ní domluvil. Ten to ani nepopřel a vzteky bez sebe vyhodila Fikarová mladou dívku na ulici. „Hanba! Hanba! Hanba!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 225). Znechuceně, zlostně a se smutkem v hlase vykřikovala žena tato slova, nechápajíc manželovu hloupost a nezodpovědnost. Věděla, že s tím momentálně nic už neudělá, tak si šla lehnout ke svému nejstaršímu synovi. Tam ji našel manžel, ale marně si ji snažil udobřit. „„Jdi pryč!““ odstrčila ho od sebe, „já tě neznám.

My tě neznáme! Styd' se!“ šeptala dusíc svůj plačící hlas, „takovou hanbu jsi udělal mně i dětem! A umlouval jsi se s takovou špínou – proti nám jsi se umlouval!“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 226). Druhého rána probudila manželka Fikara a odešla za svou prací – neuklidila, neudělala mu snídani, nechala ho trpět a ani jeden z nich neotevřel krám. Mělo by to snad cenu? „Oba čekali konec, umláceni, nemocně oddáni v osud, ať už přinese vysvobození nebo záhubu“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 227). V krámě bylo šero, „jako by mrtvolu měli v domě“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 228). Na konci dne si ho Šiler nechal zavolat pro činži a jelikož Fikar neměl, vyhodil ho. Tak jak to jeho manželka předvíдалa. Byl z toho vysílen psychicky a fyzicky, nebyl to ani schopný říct ženě, která „zapadla dále do svojí bolesti“, až se začal modlit. Zachvátilo ho šílenství a „šílený, zlobný jakýsi nápad zatřeštil jeho hlavou“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 230). Vzal tužku, kus papíru a napsal dopis adresovaný Anně, dětem a židovi. „Potom vzal prostěradlo se stolu, stočil je a pověsil na kliku. A ta, jež tady číhala na žida, kletba, která vyháněla všechny živé z tohoto krámu, lačnic po vraždění, pomohla dokonat jeho dílo. Krám byl zase prázdný“ (Merhaut, Josef: Černá pole, s. 230).

Tak ukončil život otec od rodiny. Raději podlehl sladkému nevědomí ve smrti, než aby se čelem postavil k tomu, co udělal. A jak dopadla jeho rodina? To už se čtenáři od autora nedoví, ale každému pozornému divákovi musí být jasné, že nijak dobře. Svůj osud si starý Fikar zasloužil – bez ohledu na manželčiny rady si pronajal onen prokletá obchod a ještě měl tu drzost si do něj přizvat nějakou dívku, se kterou uzavřel podivnou dohodu.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit tvorbu Josefa Merhauta a její kritiku. To bylo provedeno prostřednictvím analýzy jednoho z jeho děl, konkrétně výběrem z próz *Černá pole*. Práce také zkoumala, zda je možné Merhautova díla řadit mezi naturalistická.

V úvodní části práce byl v několika odstavcích podniknut stručný pokus popsat naturalismus jako literární směr. Oporou pro jeho vymezení bylo několik odborných publikací z oboru literární teorie. Cílem bylo najít ty nezákladnější body možné definice naturalismu a zjistit, zda by podle nich Merhaut vyhovoval a tím pádem jestli je jeho zařazení do tohoto směru správné.

Literární publikace, na které je v této práci odkazováno, uvádějí jako příklad několik zahraničních i českých naturalistických autorů. Proto se nabízí komparace s Merhautem. Jako nejdůslednější představitel naturalismu v Čechách byl uveden Karel Matěj Čapek-Chod, který podle autorů použitých příruček vycházel z osobní znalosti prostředí různých sociálních vrstev, do kterých zasazoval své postavy. Jan Lehár, jeden ze zde citovaných slovníkových autorů ve své knize dokonce tvrdí, že naturalističtí autoři, tedy i již zmíněný Čapek-Chod, ale i Merhaut, tvořili s přesvědčením, „že jedinec a jeho úděl je určován svou povahou a okolnostmi, jež ho obklopují“ (Lehár, Jan a kol.: Česká literatura od počátků k dnešku, s. 366). Přesně o to se snažil Josef Merhaut. Ve svých prozaických dílech vždy volil nezaujatého vypravěče, který mohl objektivně sledovat osudy lidí napříč všemi sociálními sférami. To dokazuje i autorovu jazykovou flexibilitu, díky které uměl čtenářům poskytnout autentické dialogy.

Jedním z hlavních předpokladů naturalismu, konkrétně děl stvořených v jeho duchu, je odporovitost, ošklivost a detailnost. Tento požadavek je zmiňován všemi lexikografickými pracemi a z Merhautovy tvorby je jasně patrné, že se ho držel až sveřepě. Jak jinak by se dal vyložit jeho popis zkrvavené olejny, když jeden z jejích lehce opilých zaměstnanců nešťastnou náhodou zapadl do stroje, který v jeho těle udělal velkou, krvácející ránu, jež způsobila jeho pomalé a bolestivé umírání.

Důležité je si uvědomit, že Merhaut byl autorem českým. Do českého prostředí a do jeho literatury se naturalismus dostal lehce později. Vzhledem k nedůvěřivosti recipientů k tomuto směru byla v naturalismus zpočátku hledána podobnost s kritickým realismem. Tu je možno najít i v Merhautově díle, které nešetří kritikou společnosti. Postavy, které

v jeho dílech společnost utváří, postrádají kladné vlastnosti, a pokud se u nich nějaké klady objeví, okamžitě o ně vlivem okolí přicházejí.

Merhautova kritika společnosti, důraz na detailní popisy tragičnosti jím vykresleného světa, estetika ošklivosti a objektivní vypravěč značí, že jeho zařazení do naturalistického stylu je nezpochybnitelné. Opačný názor měla ale dobová kritika. Jak Merhautovu prózu, tak i jeho poezii se rozhodl přezkoumat jeden z největších a nejuznávanějších kritiků konce 19. století a začátku 20. století, F. X. Šalda. Právě na přelomu století (konkrétně mezi léty 1892 a 1928) sepsal Šalda několikadílné *Kritické projevy*. Jejich druhý a sedmý díl štědře věnoval Merhautově tvorbě. V díle druhém se zaměřil na jednu z jeho prvotin *Had a jiné povídky*. Konkrétně povídka *Had* se vyskytuje i v autorově souboru *Černá pole*, který tato práce zanalyzovala. Šalda ihned na začátku dává recipientům najevo, že tvorba, jež se rozhodl ohodnotit, na něho neudělala příliš dobrý dojem. Tvrdí, že Merhaut není schopen jít do hloubky problému, který nastínil. Sice poskytne jeho řešení, ale to není nikterak uspokojivé a stát se to v reálném světě, ničemu by nepomohlo. Sedmý díl Šalda naopak věnuje kritice nejen básní. Dává najevo svůj názor, že Merhautovi se nejvíce dařilo s jeho ranou tvorbou a právě jeho poslední díla, romány *Andělská sonáta* a *Vranov*, byly plytké a rozhodně ho nenavrátily do dob úspěchů. Vrcholem těchto ostrých kritik bylo označení Merhautovy chvály za setrvačnost. I přes to se kritik nepovažoval za autora odpůrce, kdysi mu dokonce kladně ohodnotil ona *Černá pole*, ale tvorba se mění a názory taktéž.

S Šaldovým pozitivním ohlasem na *Černá pole* se tato práce ztotožňuje. Bylo to dílo povedené a hlavně splňující naturalistické požadavky. Postavy z rozdílných poměrů se dostávaly do interakcí, aby jejich rozdíl mohl více vyniknout. Chudí lidé nebyli ničím neobvyklým, často se ocitli ve středu vyprávěného příběhu. Každý si mohl ovlivnit svůj osud, bohužel většinou s ním nedovedl nic pozitivního a každého potkal nešťastný konec. Ať už to byla smrt, chudoba či prostě jen nebylo možné najít nové východisko, nový životní cíl. Do prozaického výboru vměstnal Merhaut sedm povídek sice odlišných rozsahem a závažností rozebírané tragédie, ale podobných si tématy jako potřeba vydělávat si peníze, sociální rozdíly mezi lidmi a láska.

Merhautovy texty také dobře fungují z hlediska čtení a čtenáře. Většina z nich nastínila problém a ukolébala čtenáře v naději na lepší život pro protagonisty, aby vzápětí mohla udeřit nečekanou silou a zničit vše pozitivní. V jejich jednoduchosti je určitá krása a určitě to bylo dobré pro udržení pozornosti čtenáře. Bohužel právě povídka *Had*, nejdelší a

nejkomplexnější, která byla podrobena Šaldově kritice, nebyla jeho nejlepším počinem. Zde by se názor a závěr celé práce držel oné dobové kritiky. Povídka byla dlouhá, což by samo o sobě nebylo problémem, kdyby uměla zaujmout. Stejně tak by nevadilo, že zápleтка je dosti známým tématem, kdy se mladá dívka nešťastně zamiluje a jako výsledek raději spáchá sebevraždu, než aby se musela trápit. Problémem se však jeví právě průběh příběhu, opakovatelnost dějů, jako neustálé propadávání šarmu staršího muže jen proto, aby ho dívka vzápětí mohla odmítnout. Když to autor udělal dvakrát, nevadilo to. Neměl by na to však stavět většinu samotné povídky. A aby se konkrétně dalo za pravdu Šaldovi, Merhaut se sice snažil o nastínění řešení vzniklých problémů, nebyly ale nikdy reálné, promyšlené a dlouhodobé.

Závěrem je tedy nutno říci, že jako naturalista Merhaut uspěl. Jeho tvorba se striktně držela naturalistického konceptu a nebyla nikterak skrovná, ani špatná. Napsal několik dobrých děl a snažil se o promítnutí sociálních problémů své doby. Bohužel v pokročilém stadiu tvorby už nedokázal překonat vlastní počátky a jeho činnost mu tedy, alespoň v očích kritiků, byla na škodu.

Zdroje

ČERNÝ, Václav, MALIŠ, Otakar, ed. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti*. Praha: Academia, 2009, s. 274

JEŘÁBEK, Dušan: *Z ostatní tvorby naturalistů*, in Hrabák, Tichá, Jeřábek, *Průvodce po dějinách české literatury*, s. 386.

LEHÁR, Jan, Alexandr STICH, Jaroslava JANÁČKOVÁ a Jiří HOLÝ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Třetí vydání. Praha: NLN, 2020. Česká historie, s. 365-366.

MERHAUT, Josef. *Černá pole: výběr z próz*. Brno: Krajské nakladatelství, 1964.

MERAHUT, Luboš in OPELÍK, Jiří (RED.): *Lexikon české literatury 3/I*, Praha Academia 2000, s. 235-237

NOVÁK, Arne a Jan Václav NOVÁK. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: R. Promberger, 1936.

NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ, ed. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006, s. 541, 543.

PEŠAT, Zdeněk: *Literatura odrazem krize buržoazní společnosti*, in Brabec, Janáčková, Jankovič, Krejčí, Pešat, Pohorský, *Dějiny české literatury III*, s. 422

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy II*, Společnost F. X. Šaldy v nakladatelství Melantrich 1950, s. 104-109. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/soubory/FXS/KP2/3.pdf>

ŠALDA, F. X. *Kritické projevy VII*, Společnost F. X. Šaldy v nakladatelství Československý spisovatel 1953, s. 97-99. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/data/soubory/FXS/KP7/18.pdf>

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 243-244.